ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН 22 сентябр, № 38 (3325)

Ҳамкорликнинг ойдин йўли

19 сентябр куни Қозоғистон Республикаси Президенти Нурсултон Назарбоев амалий ташриф билан Тошкентта келди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ва Нурсултон Назарбоев ўртасида бўлиб ўтган суҳбат давомида икки республика орасида иқтисодий интеграцияни кучайтириш, Нукусда давом этаётган Орол денгизи ҳавзасидаги мамлакатларнинг барқарор ривожланиши масалаларига бағишланган халқаро конференция иши билан боғлиқ масалалар юзасидан фикрлашиб олинди.

Мулоқотдан сўнг ҳар икки мамлакат раҳбарлари журналистлар билан учрашиб уларнинг саволларига жавоб қайтардилар.

* * *

20 сентябр куни Орол денгизи ҳавзасини барқарор ривожлантириш масалаларига бағишланган халқаро конференциянинг якунловчи кунида иштирок этиш учун Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов, Қозоғистон Республикаси Президенти Нурсултон Назарбоев, Қирғизистон Республикаси Президенти Асқар Акаев, Тожикистон Республикаси Президенти Имомали Раҳмонов Қорақалпоғистон Республикаси пойтахти Нукус шаҳрига ташриф буюрди. Халқаро конференция ишида Туркманистон Бош вазири ўринбосари М. Ражабов раҳбарлигидаги шу мамлакат делегацияси ҳам иштирок этди.

БМТ ҳомийлигида ташкил этилган ушбу конференцияда қарийб 35 миллион киши истиқомат қилаётган Орол ҳавзаси муаммоларини бартараф этиш масаласи атрофлича муҳокама қилинди.

Президентлар учрашуви ниҳоясида Нукус декларациясини имзоладилар.

* * *

Тошкентда Марказий Осиёда Хавфсизлик ва ҳамкорлик масалаларига бағишланган семинар-кенгаш бўлиб ўтди. Унда БМТ, ЕХҲК, Ислом конференцияси ташкилоти делегациялари, БМТ Хавфсизлик кенгашига аъзо мамлакатлар, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Марказий Осиё мамлакатлари вакиллари, шунингдек, минтақага туташ давлатлар делегациялари иштирок этдилар.

Семинар-кенгаш ишида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов қатнашди ва нутқ сўзлади.

Университет тўйи

Марказий Осиёдаги энг йирик олий ўқув даргоҳларидан бири Тошкент Давлат университети 75 ёшга тўлди. Шу муносабат билан «Туркистон» саройида тантанали йиғилиш бўлиб ўтди. Анжуманни республика олий ва ўрта махсус таълим вазир О. Салимов очди. Республика Президентининг дорилфунун жамоасига йўллаган табригини ҳамда университетга Шарқнинг буюк олими ва мутафаккири Мирзо Улуғбек номини бериш ҳақидаги Вазирлар Маҳкамасининг қарорини Бош вазири ўринбосари С. Саидқосимов ўқиб эшиттирди.

Юбилей арафасида Президент фармонига мувофиқ университетнинг бир гуруҳ профессор-ўқитувчилари орден ва медаллар, унвон ҳамда фахрий ёрлиқлар билан мукофотланган эди. Республика Олий Мажлиси раиси Э. Халилов ана шу юксак мукофотларни топширди.

Йиғилишда Президентнинг давлат маслаҳатчилари А. Азизхўжаев ва Х. Жўраев қатнашди.

Тошкент Давлат университетига буюк аллома Мирзо Улуғбек номи берилиши барчанинг кўнгилидаги иш бўлди. Дорилфунуннинг қутлуғ тўйи тантана қилинаётган кунларда жамоага Президентимиз Ислом Каримовнинг совғаси — Мирзо Улуғбек портрети топширилди.

Хайрулла ИСМАТУЛЛА

АМИР ТЕМУР ВА ХОРИЖИЙ ДУНЁ

Испанияга юборилган биринчи элчимиз Муҳаммад Ҳожи

АМИР ТЕМУР 660

Испания элчилари Анкорадаги Амир қароргоҳидан ўз мамлакатларига қайтаётганларида Амир Темур уларга қўшиб ўз элчисини ҳам Кастилия ва Леон қироли Ҳенри III саройига юборган.

Испанияга юборилган биринчи элчимизнинг исми шарифи Оврупо манбаларида икки хил ёзилади: бир хил манбаларда «Муҳаммад ал-Қози», бошқа манбаларда «Муҳаммад ал-Ҳожи»(1). Испан тарихчиси Арготе де Молина асаридаги қадимги испан тилида битилган элчимизнинг исми шарифини ҳам икки хил— Муҳаммад ал-Қози ва Муҳаммад ал-Ҳожи, деб ўқиш мумкин.

Клавихо хотираларининг ҳар икки русча таржима нашрларида бу элчининг исми шарифи ҳеч бир илмий асоссиз «Магомет Алкаги» деб берилганки, бошқа Оврупо нашрларида бундай қўпол хато ҳеч учрамайди (2).

Ўрта асрларда бир қанча Шарқ мамлакатларида ўқимишли, қонун-қоидани билувчи қозилар элчилик ҳам қилганлари тарихдан маълум. Масалан, Миср султонининг маслаҳатчиси, Амир Темур қароргоҳига келиб, у билан суҳбатлашиш шарафига муяссар бўлган тарихчи олим Ибн Халдун Мисрнинг бош қозиси ҳам бўлганди.

Бизнинг назаримизда, Амир Темур бир неча тилни билувчи, дунё кўрган, ҳатто Маккани тавоф этиб, ҳожи бўлган одамни элчи этиб тайинлаган бўлиши мантиқан тўғри кўринади. Шуни назарда тутиб, инглиз олими Гай Ле Странж каби биз ҳам элчимиз исми шарифини Муҳаммад Ҳожи деб юритамиз.

Амир Темур элчиси Муҳаммад Ҳожининг Испанияда қирол Ҳенри III томонидан яхши кутиб олинганлиги ҳақида Клавихо хотираларида ҳам маълумот бор. Бироқ Арготе де Молина бу элчи тўғрисида кенгроқ маълумот берган.

Клавихо элчи Муҳаммад Ҳожи Амир Темурдан Ҳенри IIIга махсус хат, совғалар олиб борганлиги ҳақида хабар берса-да, бироқ бу хат мазмунини баён қилмайди.

Арготе де Молина Амир Темурнинг Ҳенри IIIга элчи Муҳаммад Ҳожи орқали юборган хатининг тўла испанча матнини эълон қилган. Бу хатнинг испан тилидаги тўла матни Клавихо хотираларининг 1782 йили Мадридда Антонио де Санча томонидан чиқарилган нашрига илова қилинган Арготе де Молинанинг «Қисқача кириш»ида келтирилади (3).

Афсуски, бу хатнинг асл нусхаси Испания архивларида бўлиб, ҳануз нашр этилмаган (4).

Элчи Муҳаммад Ҳожи ҳақида Клавихо ўз асарида қизиқ воқеани келтиради. Маълум бўлишича, Муҳаммад Ҳожи Испания қироли Ҳенри III қабулида бўлганида унга испан кийим-кечаклари ҳам тақдим этилган. Совға кийимларнинг тахини бузмасдан жомадонга солиб, олиб келиш ўрнига элчимиз Муҳаммад Ҳожи испан миллий кийимларини кийиб, ўша либосларда Испания элчилари билан бирга ватанга қайтади.

Қачон ва нима сабабдан Муҳаммад Ҳожи испан миллий кийимларини кийишни лозим топган, деган савол туғилиши табиий. Бу саволга жавобни Клавихо хотираларидан топамиз.

Самарқандга йўл олган элчилар Туркия қирғоқларига яқин жойлашган Финогия оролига томон кемада келаётганларида, тўфон бўлиб, кема ҳалокатта учрайди. Йўловчилар ва фақат Амир Темурга аталган совғалар сақланиб қолади. Бундан ташқари, бу ерда иккинчи бир кўнгилсизлик оёқ остидан чиқади: бу — Амир Темур қўшини билан бўлган жангда енгилган айрим турклар билан тўқнашув бўлган. Бирор нохушлик юз бермасин, деган мақсадда ўша орол яқинида Муҳаммад Ҳожига Оврупо кийимларини кийгизадилар ва Муҳаммад Ҳожини «Пера шаҳрининг фуқароси» деб таништирадилар. Бу шуни исботлайдики, Муҳаммад Ҳожи Оврупо тилларидан хабардор, кўринишидан ҳам оврупоиклардан қолишмайдиган бир инсон бўлган. Бу ҳақда Клавихо шундай маълумот берган:

«Темурбек элчи христианлар каби кийинтирилди ва бу одам Пера шаҳридан, деб таништирилди. Бунинг сабаби шу эдики, агар турклар (унинг кимлигини) билганларида, унинг жонига қасд қилган бўлардилар. Янги кемага ҳамма нарсалар юкланиб бўлингандан сўнг, элчилар бир нарсани тушундиларки, Тангри уларни (омон-эсон) сақлаш учун бир неча бор ўз карамини кўрсатди» (Арготе де Молина нашри, 19а варақ).

Мана шу воқеадан кейин Муҳаммад Ҳожи ватангача испан кийимида келган. Ҳатто Самарқандда Амир Темур элчиларни қабул қилаётганда ҳам Муҳаммад Ҳожи испан кийимида бўлган. Бу

Давоми иккинчи бетда

Клавихо Самарқандга келиб-кетишда фойдаланган харита

ЯНА МИЛЛИЙ ТЕАТР КУНИ ҲАҚИДА

Акс садо

Газетанинг шу йил 18 август сонида театршунос Акмал Саидовнинг миллий театримизнинг туғилган кунини нишонлаш ҳақидаги яхши таклифи чиққан. Мен бу таклифни қўллаб-қувватлаш билан бирга мазкур масалалар юзасидан бир-икки оғиз фикр билдирмоқчиман.

Биринчидан, бу таклифни ўтган йилнинг охирларида адабиётшунос Шуҳрат Ризаев ўртага ташлаган эди. Лекин ҳеч кимдан муаллиф таклифи борасида садо чиқмади. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» бу масалани яна ўртага қўйиб, савоб иш қилган деб ўйлайман.

Иккинчидан, миллий театримизнинг пайдо бўлган кунига аниқлик киритиш лозим. Тўғри, «Падаркуш» биринчи марта 1914 йилнинг 15 январида қўйилган. Лекин бу эски сана бўйича. 1918 йилда Россия янги тақвим — Григориан тақвимига ўтган ва XX асрнинг 1918 йилигача бўлган кунларга 13 кун қўшиб ҳисоблаш тўғрисида қарор қилинган. Шундай бўлганда, миллий театримизнинг туғилган куни ҳозирги, амалдаги тақвим бўйича 1914 йил 28 январ ҳисобланиши керак. Миллий матбуотимиз туғилган кунини белгилашда ҳам шу йўлдан борилганини эслайлик. Илк ўзбек газетаси «Тараққий» эски ҳисоб билан 1906 йил 14 июндан, янги ҳисоб билан эса 27 июндан чиқа бошлаган. Мана, уч йилдан буён 27 июн Республикамизда матбуотчилар ва барча журналистлар байрами сифатида нишонланмоқда.

Хуллас, 28 январ — Ўзбек миллий театри куни сифатида нишонланса бўлади. Бу ҳақда республика Театр арбоблари уюшмаси томонидан аниқ тадбирлар ишлаб чиқилади, деган умиддамиз.

Рустам ТОЖИБОЕВ,
филология фанлари номзоди

ДИЛШОД ТАНЛОВ ҒОЛИБИ

Япониянинг Сэдней шаҳрида ўтказилган П. Чайковский номидаги Халқаро ўсмирлар танловида бир гуруҳ ўзбекистонлик ижрочилар ҳам иштирок этдилар. Бу танловда Успенский номидаги Республика ўрта махсус мусиқа мактаб интернатининг велиончель сози ижрочи Дилшод Назаров катта муваффақиятта эришди. У биринчи ва иккинчи босқич шартларини юқори даражада ижро этиб, 12 нафар велиончелчи ўсмирлар орасида ўз иқтидорини намойиш этди. Ва танловнинг махсус дипломи билан тақдирланди. Танлов ҳакамлар ҳайъати, моҳир ижрочини келгусида машҳур мусиқа марказларида таълим олиши кераклигини таъкидлади. Мусиқа мухлислари номидан ёш созандани бу катта муваффақият билан табриклаймиз.

Г. МУСАЕВА

«ОРОЛ БАРЧАМИЗНИНГ ТАШВИШИМИЗ»

Бугунги кунда нафақат Ўрта Осиё халқларининг, балки жаҳон мамлакатларининг диққат марказида турган орол муаммоси барчани жиддий ўйлантирмоқда. Ҳамза номидаги санъатшунослик институтида шу мавзуга бағишланган халқаро симпозиум бўлиб ўтди. Унда олмониялик, ўзбекистонлик мутахассислар, олимлар иштирок этдилар. Йиғилишни институт директори Тухтасин Ғофурбеков очди. «Орол барчамизнинг ташвишимиз» деб номланган ушбу халқаро симпозиумни ўтказишдан кўзланган ягона мақсад Марказий Осиё халқларининг ҳаётмамоти ҳисобланган Орол денгизини сақлаб қолишдан иборат. Шунингдек, Бенков номидаги Республика санъат билим юртида Орол мавзусига бағишланган халқаро кўргазма намойиш этилмоқда.

Озода БЕКМУРОДОВА

ТАДҚИҚОТ * АХБОРОТ

АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ МИРЗО ҒАРИБ ВАФОТИГА ЁЗГАН МАРСИЯСИ

Шоҳ Ғариб Мирзо вафотига бағишланган марсия Алишер Навоийнинг 20 жилдлик тўла асарлар тўпламида йўқ. Бироқ асар «Адабий мерос» илмий ахборотлар ва материаллар тўпламининг 1971 йилги 2- сонида профессор Ҳамид Сулаймон томонидан эълон этилган эди.

Олимнинг ахборот беришича, марсиянинг ягона нусхаси «Хазойин ул-маоний»нинг Тожикистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтида 1990 рақами остида сақланаётган қўлёзмаси таркибида етиб келган. Марсия «Бадоеъ ул-васат» девонининг охиридаги майда лирик жанрлар орасига жойлаштирилган. Қўлёзма 904 (1499-1500) йили Ҳиротда кўчирилган.

XV — XVI аср тарихий манбаларида Шоҳ Ғариб Мирзо Султон Ҳусайн Бойқаронинг хотини Хадичабегимдан туғилган икки ўғилдан биринчиси экани хабар қилинади («Бобурнома»). «Мажолис ун-нафоис»да Навоий Шоҳ Ғариб Мирзо истеъдодли шоир эканлигини таъкидлайди: «Шоҳ Ғариб Мирзо — шўх табълиғ ва мутасарриф зеҳнлиғ ва нозук тахайюллуқ ва дақиқ таақкуллик йигитдур. Назм ва насрда назири маъдум ва мутахайийла ва ҳофизада адили номаълум. Ов ва қуш хотириға марғуб ва қурро ва ўқуш кўнглига маҳбуб. Бу матлаъ анингдурким:

Қайси бир гулчеҳра ул гулбарги хандонимча бор,
Қайси бир шамшоди қад сарви хиромонимча бор?

Бу матлаъи ҳам яхши воқеъ бўлубтуркним:

Тарки меҳр айлаб агарчи бўлди жонон ўзгача,
То тирикман, қилмағумдур аҳду паймон ўзгача...»

Навоий Шоҳ Ғарибдан яна бир туркий ва икки форсий матлаъ келтиради, «Девон ҳам жамъ қилибдур, яхши матлаълари бу мухтасарга сиғмас, магар яна бир китоб битилгай», — деб ёзади.

Унинг туғилган ва вафот этган йиллари номаълум. Ўзи жисмоний заиф ва хаста одам бўлганлигидан оила қурмаган, деган маълумотлар мавжуд. Бинобарин, Бобур: «Андин ўғил, қиз қолмади», — деб ёзади.

Навоий ўз марсиясида Шоҳ Ғариб Мирзо вафотини Султон Ҳусайн хонадони учун зўр мусибат бўлганлигини тасвирлайди...

АЛИШЕР НАВОИЙ

МАРСИЯ
(Мирзо Ғариб вафотига)

Даҳр боғида ажаб тафриқадур, эй афлок,
Халқ ичи лола киби қон, яқоси гул киби чок.

Кўзга олам қорадур, кийди магар олам ҳам
Мотамийлар тўнину айлади ўзни ғамнок.

Сарсари ҳодиса шадд эсти, доғи совурди
Айш гулзорини ҳар сари нечукким хошок.

Ул Масиҳоки улус жон топар эрди сўзидин,
Бордию халқни ўз фурқатидин қилди ҳалок.

Не ажаб, олам эли ашки агар дарёдур,
Кирди чун баҳри фано қаърида ул гавҳари пок.

Тушти, яъни адам иқлимиға ногоҳ Ғариб,
Шоҳлар мажмаъининг нодираси, шоҳ Ғариб.

Шоҳнинг ҳамдаму ҳамсуҳбату ҳам фарзанди,
Бағри паркандию лекин юраги пайванди.

Дема пайвандки, чун очти вафо пайвандин,
Ҳар тараф қон ёш ила оқти бағир парканди.

Шоҳ дилбасталиғин англаған ул маҳзунким,
Кетмиш ўлғай бир анингдек ёнидин фарзанди.

Бу ғалатдуркм, анингдек деганмен невчунким,
Йўқ эди олам эли ичра анинг монанди.

Барқдек даҳрға гар келдию бўлди нобуд,
Фурқати шуъласидин лек жаҳон ўртанди.

Барқ чун тушти анингдекки тўкар ашк саҳоб,
Ул чу борди йиғидин бўлди улус ҳоли хароб.

Маҳди улёға жаҳон бўлди қоронғу онсиз,
Кўнглида йўқ тарабу кўзида уйқу онсиз.

Юз тирноғ ила захм этканидин қонму борур,
Ё эрур қонға мубаддал кўзида су онсиз.

Кўзидин токи фироқ истади ул гавҳари пок,
Юзда ҳар дам оқизур лаъл ила инжу онсиз.

Йиғидур шевасию, кулгу унут бўлди магар,
Қилур эркин қатиқ аҳволиға кулгу онсиз.

Ҳам магар тенгри анга сабр каромат қилғай,
Негаким, саъб ўтадур ҳолати асру онсиз.

Беглару ичкилару чуҳралари зориқ асир,
Сойир навкарининг ҳолида ожиз тақрир.

Тахти холий қолибон, базм паришон аҳвол,
Шоҳсиз базм била тахтқа не бўлғай ҳол.

Чатр қабри бошиға соя солибу қабри,
Очибон оғзини, ул воқеадин қолиб лол.

Шеъру девони бу мотамда қора айлаб юз,
Уйлаким сўз боши шангарфи доғи қолмай ол.

Туғи сочин ёйибу кўсу нафир ун тортиб,
Субҳу шом аҳли азодек қилиб изҳори малол.

Шиша қон ёш оқизиб, даф била най нола қилиб,
Базмининг ҳасратидин чанг куюб уд мисол.

Барча ғамгин, баридин менга фузун ғамзадалиқ,
Рўзгоримни қилиб тийра бу мотамзадалиқ.

Шаҳр ила мулк аро ашрафу қуззоту уламо,
Барчаға воқиъ ўлубтур бу мусибатда азо.

Зумрайи фазлу зарофатқа бўлубтур дарде
Ким, киши топмамиш ул дардқа имкони даво.

Шуаро шаҳрда барча яқолар чок айлаб,
Тош уруб кўксига, ҳар ён чекибон вовайло.

Шаҳр эли ҳокими одил ғамидин навҳа чекиб,
Додхоҳ истаб ани, ҳар сари айлаб ғавғо.

Киши қолмайки, бу мотам аро маҳзун бўлмай,
Зоҳиду ринду хароботий агар шоҳу гадо.

Кавкаби саъдни гар қилди фалак афканда,
Бўлсун ою қуёш офоқ элига то банда.

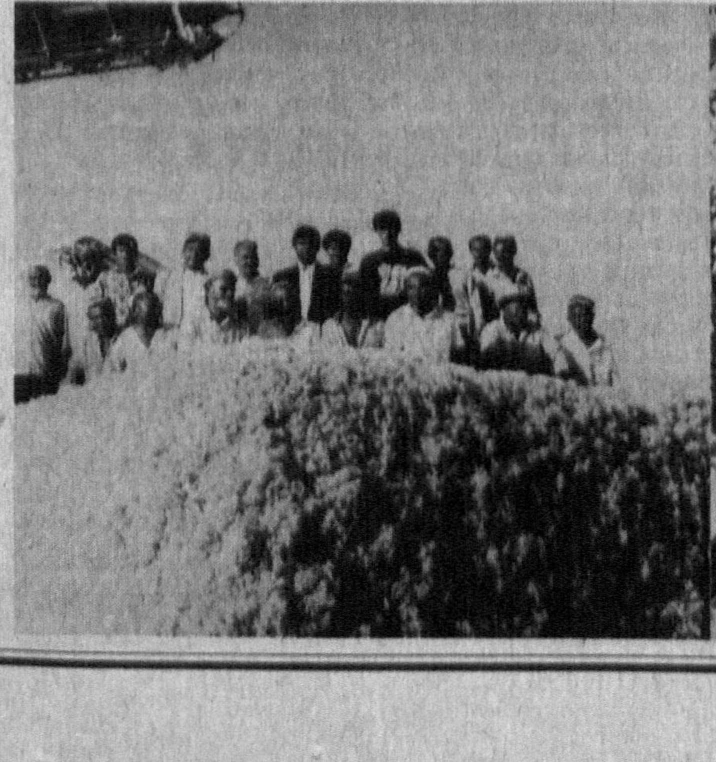

Мустақил Ўзбекистонимизнинг миллий иқтисодини кўтариб турган соҳалардан бири — бу пахтачилик. Бугун жаҳон бозорида пахтанинг баҳоси баланд, Ўзбекистон қишлоқ меҳнаткашлари тайёрлаётган пахта толасининг харидоргирлиги тобора ошмоқда. Айни кунларда пахта ҳосилини йиғиб-териб олиш ишлари қизғин. Республиканинг барча вилоятларида ҳосил пешма-пеш йиғиштирилиб, саноат корхоналарига жўнатилмоқда.

Уйчи туманидаги Абдували Мўминов номидаги жамоа хўжалиги меҳнатчилари ҳам йиллик режани мамлакатда биринчилардан бўлиб адо этдилар. «Фарғона-3» навининг ҳар гектаридан 30 центнердан ошириб ҳосил олинди. Суратларда: хўжалик бошқаруви раиси Рустамжон Исматуллаев; пахта қабул қилиш пунктида.

Турғунбек МАҲКАМОВ суратга олган

Боши биринчи бетда

РУИ ГОНЗАЛЕЗ де КЛАВИХО ВА УНИНГ ХОТИРАЛАРИ

ҳақда Клавихо ёзади:

«Темурбек Кастилия қироли ҳузурига юборган элчини (Самарқандда — Х. И.) кўрганлар унинг устидан кулар эдилар, чунки у кастилия кийимида эди» (Арготе де Молина нашри, 44-а варақ).

Испания қироли Ҳенри III Амир Темур кўрсатган илтифотдан боши осмонга етиб, дарҳол Амирнинг Самарқанддаги саройига Испаниянинг янги элчиларини юборишга аҳд қилган.

Испаниянинг Самарқандга, Амир Темур салтанатига юборилган асосий элчилари уч киши бўлган: булар — Руи Гонзалез Клавихо(5), қирол ҳарбий соқчиларининг офицери Гомез де Салазар ва руҳоний, теология мударриси Фрей Алфонсо Паэз де Санта Мария бўлган.

Самарқандга отланган бу уч элчининг жуда кўп хизматкорлари ҳам бўлганлиги қайд этилган. Хизматкорлар сони ҳеч бир манбада аниқ берилмайди.

АМИР ТЕМУР ВА ХОРИЖИЙ ДУНЁ

Самарқанд йўлига чиққанларнинг барчаси ҳам эсон-омон ўз ватанига қайтиб келишга муяссар бўлмаган. Йўл азобига бардош бера олмаган Гомез де Салазарнинг жони Эроннинг Нишопур шаҳрида узилади. Бир қанча хизматкорлар йўлда дунёдан кўз юмадилар.

Руи Гонзалез Клавихо ким бўлганди? Нима мақсадда қирол Ҳенри III уни муҳим юмуш билан сафарга отланган элчиларнинг бошлиғи этиб тайинлаганди?

Клавихонинг туғилган йили лотин ва испан солномаларида ҳам кўрсатилмаган. Клавихонинг биринчи биографиясини лотин тилида ёзган Николас Антонио (1617 —1684) ва испан тилида ёзган Хосе Алварез Баена (1791, Мадрид) ҳам унинг туғилган йилини кўрсатмаганлар.

Клавихо Самарқандга бормасидан олдин ҳам Ҳенри III саройида девон бошқарувчиси (chamberlain— камергер) бўлиб хизмат қилганлигини бир қанча солномачилар қайд этадилар.

Клавихо Мадриднинг қадимги оиласидан бўлиб, қирол Ҳенри III нинг яқин кишиси ҳисобланган. Шунинг учун бўлса керак, Ҳенри III оламдан ўтгач, Клавихо ҳам давлат ишларидан кетган, қирол саройидан узоқлашган ва ўз шаҳри Мадридга қайтиб, хотираларини тартибга келтира бошлаган.

Клавихо шу шаҳарда 1412 йил 2 апрел куни дунёдан кўз юмган.

Клавихо ўз шаҳри Мадридда дафн этилган бўлиб, унга қўйилган ёдгорлик тошида ҳам кимнинг саройига элчи этиб юборилганлиги тарих учун муҳрланиб қолдирилган:

«Бу ерда ҳурматга сазовор бўлган Руи Гонзалез де Клавихо ётибди. Тангри уни раҳмат айлаган бўлсин. Марҳум яхши ном қолдирган қирол Дон Ҳенри ва унинг ўғли Дон Жон(ҳукмронлиги) девони бошқарувчиси бўлганди. Қирол Дон Ҳенри уни Темур (саройи)га элчи этиб юборганди» (Марҳам нашри, IX бет).

Тарихчилар ўртасида Клавихо ўз хотираларини ватанига қайтиб келган 1406 йилдан кейин ёзишга киришган, деган фикр мавжуд. Аслида, Клавихо Самарқандга сафари даврида кўрган, эшитганларини дафтарга тушириб борган. Фақат Амир Темур салтанати пойтахтига яқинлашгач, у ўз ёзишларини очиқ-ойдин амалга оширмаган. Ватанига қайтиб келгач, 1406 йилдан кейин ўша хотираларини тўлдириб, тартибга солган.

Испан тарихчиси Николас Антонио (Nicolas Antonio) ўзининг «Қадимги Испания кутубхонаси» китобида Клавихо исми шарифини қисман бошқача — Родерикус Гундисалви а Клавихо (Rodericus Gundisalvi a Clavijo) деб «тузатади». Лекин бу «тузатиш»ни бошқа тадқиқотчилар хато ҳисоблаб, уни тасдиқламаганлар (6).

Бошқа бир испан тарихчиси Хосе Антонио Алварез Баена (Jose Antonio Alvarez Baena) Клавихо сафарига бағишланган «Мадрид фарзандлари» ишида «Самарқанддан фақат биргина Клавихо ўз юртига омон қайтган» деган маълумотни беради (7). Баенанинг бу маълумотини аксарият тадқиқотчилар рад этадилар ҳамда Клавихо билан бирга сафардан католик руҳонийси Фрей Алонсо Паез да Санта Мариа ҳам эсон-омон қайтганлигини исботлайдилар.

Китоб нашр этиш ихтиро этилгунча, Клавихо хотираларининг жуда кўп қўлёзма нусхалари кўчирилган бўлган.

Амир Темур тарихини ҳикоя этувчи бу асар бир қанча Оврупо мамлакатларида машҳур бўлиб кетган ҳамда кейинги асрларда яратилган Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига оид илмларга асосий манба бўлиб хизмат этган.

Венециялик Жеан-Батист Рамусио 1559 йили 72 ёшида вафот этган. Бу олимдан уч жилдлик асар қолган. Асарларининг «Тартария тарихи ва турли муаллифларнинг саёҳатлари» номли 1574 йили Венецияда чиққан иккинчи жилдида Клавихо асари ва сақланиб қолган, Амир Темур тарихи тўғрисида маълумотлар берилган.

Асли португалиялик бўлган Жеан де Баррос «Осиё тарихи» китобида Амир Темур тарихига ҳам ўрин ажратган. Бу олим ҳам Клавихо асари билан таниш бўлган (8).

ИЗОҲЛАР

1. Г. Ле Странж «Ҳожи Муҳаммад» деб ёзган.

2. Клавихо Р. Г., Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарқанд в 1403—1406 гг. Подлинный текст с переводом и примечаниями, составленными под ред. И. И. Срезневского СПб., 1881;

Руи Гонсалес де Клавихо, Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403—1406). Перевод со староиспанского, предисловие и комментарии И. С. Мироковой. М., «Наука», 1990, стр. 16.

3. Буюк Темур тарихи (испан тилида). Мадрид, 1782, 2—3-бетлар.

4. Бу хатнинг испан тилидаги нусхаси матни (таржимаси билан) китобимизнинг «Амир Темур ёзишмалари» бобида келтирилади.

5. Бу исм Клавихо хотираларининг француз ва рус тилларидаги нашрларида «Гонзалес», «Гонсалес» тарзида берилади. Ишимизда биз матндаги асл шакл «Гонзалез»ни қабул қилдик.

6. Николас Антонио, Қадимги Испания кутубхонаси (испан тилида), II том. Румс.1696, 130-бет; яна қаранг: Гай Ле Странж нашри, 342-бет.

7. Хосе Антонио Алварез Баена, Мадрид фарзандлари(испан тилида), IV том. Мадрид, 1791, 302-бет; яна қаранг: Гай Ле Странж нашри, 342-бет.

8. Жеан-Баптист Рамусис де Венис, Тартария тарихи ва турли муаллифларнинг саёҳатлари. Венеция. 1574; Жеан де Баррос, Осиё тарихи, Мадрид, 1615.

АМИР ТЕМУР 660

КЕЛАЖАК ТАРИХНИ ЎРГАНИШДАН БОШЛАНАДИ

Ўз тарихини, миллий қадриятлари ва анъаналарини, шунингдек, буюк боболар меросини пухта ўрганиш, уларни асраб-авайлаб келгуси авлодларга етказиш ҳар бир халқнинг муқаддас бурчидир. Шукрлар бўлсинки, юртимизда рўй берган истиқлол туфайли биз эркин фикр юритиш, ижодий меҳнат қилиш, ота-боболаримиз тўғрисида бор ҳақиқатни очиқ айтиш имкониятига эга бўлдик. Жумладан, халқимизнинг Амир Темурга бўлган эътиқоди, унинг ҳаёти ва фаолиятини чуқур ўрганишга бўлган интилишининг самараси сифатида 1991 йилда «Туркистон» газетаси қошида «Амир Темур юрган йўллар бўйлаб» илмий экспедицияси ташкил қилинди. 1991—1992 йилларда экспедиция икки босқичда ишлаб, дастлаб Қашқадарё воҳаси бўйлаб, кейинроқ эса Жанубий Қозоғистон вилоятларига сафар уюштирди.

Республика Президентининг 1994 йил 29 декабрдаги «Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига тайёргарлик кўриш ва уни нишонлаш тўғрисида»ги фармони экспедицияга янги куч бағишлади. Экспедицияни Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи Марказий Қўмитаси тўла ўз тасарруфига олди. Шу йилнинг март ойида Фарғона водийсига, август ойида эса Тошкент вилоятининг буюк соҳибқирон билан боғлиқ бир қатор шаҳар ва туманларига сафар уюштирилди.

Илмий экспедиция таркибида республикада кўзга кўринган тарихчи, темуршунос, манбаашунос олимлардан Ашраф Аҳмедов, Турғун Файзиев, Евгений Березиков, Малик Муродов каби ўнлаб илм-фан фидойилари бўлиб, улар ўз олдиларига Амир Темур ҳаётига доир ҳали фанга маълум бўлмаган манбааларни аниқлаш, соҳибқирон фаолияти билан боғлиқ меъморчилик ёдгорликлари ва уларнинг ҳолатини ўрганиш, қўлга киритилган маълумотлар асосида илмий мақолалар, китоблар чоп этиш, жойларда учрашувлар ўтказиб, фуқароларимизга айниқса, ёшларга Амир Темур шахси, унинг Туркистон халқлари тарихидаги роли ҳақида маълумот бериш, шунингдек, соҳибқирон ҳаёти билан боғлиқ тарихий жойлар, унинг маънавий мероси ҳақида ҳикоя қилувчи кўп қисмли ҳужжатли филм яратиш вазифаларини қўйганлар. Экспедиция ўзининг дастлабки сафарлари асосида икки қисмли ҳужжатли филм яратди ва у бир неча бор республика телевидениеси орқали намойиш қилинди.

Буюк соҳибқирон қадамжоларини зиёрат қилиш жараёнида у ўрта асрда кўплаб давлатларни бир байроқ остида бирлаштириб, халқаро маданий ва савдо алоқаларининг ривожланишига катта ҳисса қўшгани, боғ-роғлар, маданий-маърифий муассасалар, йирик меъморчилик иншоотлари барпо қилгани, маърифатпарвар саркарда бўлганидан далолат берувчи кўплаб тарихий манбаалар аниқланди. Зеро, Амир Темур қаерга борса, аввало, ўша юртнинг азиз авлиёлари, олиму фузалоларининг қабрларини зиёрат қилар, уларни қайта қуриш, таъмирлаш, янги мақбаралар тиклаш, ўша ерларни боғ-роғларга айлантиришга алоҳида аҳамият берар, зарур маблағлар ажратар эди. Хўжанддаги бунёд этилганига VI асрдан ошган бўлишига қарамай, ҳамон қад ростлаб, ўзидан нур таратиб турган «Шайх Муслиҳиддин», Ўзгандаги «Султоним», Сафед Булон қишлоғидаги Шоҳ Фозил мақбара комплекси, Бувайда тумани ҳудудидаги «Биби Убайдо», «Пошшо пирим», «Бўстон Бува», «Зангиота» туманидаги «Занги Ота», Тошкент шаҳридаги «Шоҳи Азиз» ва бошқа бир қатор масжиду мақбаралар айнан соҳибқироннинг саъй-ҳаракатлари билан бунёд этилган ёдгорликлардир. Бу муқаддас жойлардан зиёратчиларнинг қадами узилмаслиги, халқимизнинг авлод-аждодларимиз маънавий меросига, қолаверса, буюк соҳибқиронга бўлган эътиқоди нақадар кучли эканлигидан далолат беради. Оққўрғон тумани ҳудудидаги Шоҳруҳия шаҳар-қалъаси қолдиқларини ўрганиш натижасида шу нарса маълум бўлдики, бу ерда VII асрларда бунёд этилган Банокент шаҳри мавжуд бўлиб, у мўғул босқинчилари томонидан вайрон этилган. 1392 йилларда Амир Темур бу ерда янги шаҳар барпо этиб, унга кенжа ўғли Шоҳруҳ Мирзонинг номини, яъни Шоҳруҳия номини берган. Маълум бўлишича, XIV—XV асрларда Шоҳруҳияда халқ ҳунармандчилиги ниҳоятда ривожланган, ҳатто ўша даврлардан бошлаб шиша идишлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилган экан. Шаҳар қолдиқлари ичидан топилган ва ҳозирда экспедиция музейида сақланаётган турли хил топилмалар фикримизнинг исботидир.

Экспедициянинг режалари талайгина. Айни кунларда у хорижий давлатлар бўйлаб сафар уюштиришга қизғин ҳозирлик кўрмоқда.

Ҳошимжон ДЎЛМОНОВ,
Ўзбекистон Ёшлар Иттифоқи Марказий Қўмитаси мафкура бўлимининг мудири, экспедиция аъзоси

МЕЪМОР

Кутлаймиз!

Ҳамидулла Салоҳиддинов билан асли бир жойдан, Тошкент шаҳрининг Каттабоғ маҳалласиданмиз. Бир-биримизнинг кўз ўнгимизда ўсиб, вояга етдик. Орада қанчадан-қанча сувлар оқиб ўтди.

Ҳамидулла болаликдан камгап, ўйчан ва таъсирчан бўлиб ўсди. Дам-бадам жангга сафарбар бўлган отасини қўмсаб, у билан хаёлан суҳбат қурар, унга куч-мадор бериш, Ғалабани иложи борича тезлаштириш ниятида танк, самолётларнинг ёвуз душман устига тўп отаётган, осмондан ажал уруғи ёғдираётган лаҳзаларини баъзан кўрсаткич бармоғи, баъзан эса оддий чўп билан дуч келган ерда, тупроқ ва деворларга эринмай, қайта-қайта чизарди. Ўша пайтларда қалам, қоғоз тақчил эди, бори ҳам асраб, авайлаб ишлатиларди. Ҳамидулла фашизм устидан қозонилган Буюк Ғалаба қувончини алоҳида бир ички дард, алам ва эҳтирос билан рангли қаламда оқ қоғозга чизди. Бу расм Ғалаба оқшомида тўплардан отилган минглаб мушакларнинг осмонга тангадай сочилиб, оловли гулдастадай ранг-баранг товланишини акс эттирарди. Бу сувратида қора рангни қўлига ҳам олмади. Чунки мудҳиш уруш уни отасидан айириб, мурғак қалбини нимталаб, бусиз ҳам машаққатли ўтган ҳаётига қора кўланкасини солишга аллақачон улгурган эди.

Бадиий тасвир, чизмачилик, ҳуснихат, қадимий обида, ёдгорликларга қизиққан Ҳамидулла ўзи бошланғич таълим олган Охунбобоев номидаги 45-ўрта мактаб, шаҳар марказидаги кашшофлар саройида шаклланиб, ғунчалаган бўлса, кейинчалик, 1955-60 йилларда Тошкент Политехника институтининг қурилиш факултети меъморчилик бўлимида иқтидори қиёмига етди.

Ўрта мактабни ўзбек тилида тугатган иқтидорли талабанинг 40 кишидан ортиқ турли миллатга мансуб сабоқдошлари ичида ҳеч қандай имтиёзсиз билим олиши, маъруза ва амалий машғулотларнинг фақат рус тилида олиб борилиши, қолаверса, меъморчилик бўйича дарслик ва адабиётларнинг етишмаслиги унинг сабр-тоқат билан ўз устида тинимсиз ишлашини талаб қиларди. Шу тариқа устозлари В.Нилсен, Р. Абдурасулов, А. Ашрапов, М. Зоҳидов, К. Бабиевский, А. Бобохонов ва бошқалар кўмагида, қўшимча адабиётларни тинмай мутолаа қилиши натижасида Ҳамидулланинг онги, дунёқарашида Ўрта Осиё, Ғарбу Шарқ, Европа, Юнонистон, Арабистон ва бошқа мамлакатлар халқлари яратган меъморчилик санъати мўъжизалари туғён уриб, оҳанрабодек ўзига торта бошлади.

Ҳамидулла ўқиш ва изланиш билан ҳар қанча банд бўлмасин, барибир, болаликдан севимли машғулотига айланган расм чизиш, ҳарфларни ўзига хос синчковлик билан шарқона услубда ёзишга фурсат топарди. Алишер Навоий, Абу Али ибн Сино, Муқимий, Фурқат, Ҳамза ва бошқа машҳур кишиларнинг кичик тасвирларини катакларга бўлиб, кейин катталаштириб портретларини чизар, бундан ажиб бир завқ-шавқ туярди. Бу ҳам майли-я, институтда ташкил этилган ўзбек драма тўгарагининг фаол аъзоси сифатида бирорта ҳам машғулотдан қолмасди. У тўгаракда машҳур санъаткорлар: Шариф Қаюмов, Амин Турдиевдан бадиий ўқиш, сўз ва саҳна сирларини эринмай ўрганди, иккинчи истеъдодини аямай ишга солди. 1950 йилларнинг иккинчи ярмида институт драма тўгараги жамоаси саҳналаштириб, Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри биносида бир неча бор намойиш этилган «Ҳамлет» спектаклида Полоний, «Қароқчилар»да Франц Моор, «Алишер Навоий»да Мажидиддин ролларини муваффақиятли ижро этди. 1957 йил Москвада ўтган талабаларнинг жаҳон фестивали совриндори бўлди.

Ҳамидулланинг ҳар томонлама юксак қобилияти, салоҳиятига тан берган устозлари 1961 йилда, у институтни имтиёзли тугатиши биланоқ, кафедрада олиб қолишди. Энди у меъмор, мураббий сифатида қизғин ижодий жараён, изланишга бутун борлиғи билан шўнғиб кетди. 1963-66 йилларда кафедра аспиранти бўлди. Илмий-мураббийлик фаолиятини жамоатчилик ишлари билан чамбарчас олиб борди. Ўз соҳаси бўйича долзарб мавзуларда кўплаб илмий мақолалар ёзиб, талабалар учун ўзбек тилида қўлланмалар ишлаб чиқди, бир-бирини такрорламайдиган ажойиб маърузалар тайёрлади, амалий машғулотлар ўтказди. Ҳамидулланинг номзодлик диссертацияси мавзуи қишлоқ меъморчилигининг мураккаб ва нозик муаммоларини миллий услубда ҳал қилишни илмий жиҳатдан ишонарли асослаб берганлиги учун ҳам қисқа фурсатда кенг қанот ёзди, қишлоқларимизнинг янада кўркам ва замонавий бўлишига муносиб ҳисса қўшди.

1971-73 йилларда Москвадаги чет тиллар институти француз тили факултетини муваффақиятли тугатган Ҳамидулла Салоҳиддинов 1974 — 1977 йилларда Жазоирда ижодий сафарда бўлиб, Давлат дорилфунуни қошидаги меъморчилик ва шаҳарсозлик олий мактабида маҳаллий миллат талабаларига жаҳон меъморчилиги тарихидан соф француз тилида моҳирона маърузалар ўқигани, амалий машғулотлар олиб боргани диққатга сазовордир. Ижодий сафари мобайнида барча билим ва тажрибаларини ишга солиб, собиқ Совет элчихонаси қароргоҳида 200 ўринли қабул зали ҳамда клуб биносини қайта тиклаш бўйича мукаммал, замонавий лойиҳалар яратди. Бундан ташқари, талабалар учун «Ғарбий мамлакатларнинг замонавий меъморчилиги» номли қўлланмаси 1976 йили француз тилида чоп этилди. 1991 йилда эса қадимий Миср меъморчилиги асосида «Фиръавнлар мамлакати» номли илмий-ҳужжатли асари рўёбга келди ва у ҳозирги кунда талабаларнинг кундалик эҳтиёжи, маънавий бойлигига айланди. Айни пайтда Ҳ. Салоҳиддинов бошчилигида «Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи» бўйича махсус дарслик яратилмоқда.

Ҳамидулла Салоҳиддиновнинг хизмат тақозоси билан Франция, Афғонистон, Болгария, Жазоир, шунингдек, собиқ Иттифоқ таркибидаги Москва, Ленинград, Киев, Рига, Таллин, Алмати ва бошқа йирик шаҳарларда бўлиши беиз қолмади. У бу сафарлар таассуротлари, илмий кузатишлари, шаҳарсозлик борасидаги шахсий фикр ва мулоҳазалари билан махсус журнал, вақтли матбуот саҳифалари, радио ва телевидение кўрсатувлар дастури орқали кўплаб қизиқарли, баҳсталаб чиқишлар қилди, жамоатчилик эътиборини тортди.

Ҳ. Салоҳиддиновнинг нафақат изланувчан олим, мураббий, балки ажойиб ташкилотчилик қобилияти унинг 1980-90 йиллари Ўзбекистон республикаси Меъморлар уюшмаси раиси муовини лавозимида ишлаган пайтида яққол кўзга ташланиб, ўз касбининг ҳақиқий жонкуяри, фидойиси эканлиги намоён бўлди.

Ўтган давр мобайнида Ҳ. Салоҳиддинов Фарғона вилояти Риштон туманидаги Ҳожа Илғор меъморчилик мажмуи таъмири, Қўқон шаҳридаги тарихий обидалар, Кисловодскдаги «Ўзбекистон» сиҳатгоҳини қайта таъмирлаш, шунингдек, Тошкентнинг Мустақиллик майдонидаги «Озодлик» монументи лойиҳаси ва бошқа илмий-ижодий ишларда муаллиф бўлди.

Миллий меъморчилигимизни янада ривожлантириш, малакали мутахассислар етказиб бериш ҳамда жамоат ишларидаги фаол иштироки учун меъморчилик фанлари номзоди Ҳамидулла Салоҳиддинов «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган меъмор», профессор юксак унвонларига сазовор бўлди.

Ҳозирги вақтда айни ижодий куч-қувватга тўлган Ҳамидулла Тошкент Меъморчилик-қурилиш институтининг меъморчилик факултетида қизғин илмий-мураббийлик фаолияти, изланишлар билан машғул.

Олтмишбойлар сафидан муносиб ўрин олган камтарин ва заҳматкаш инсон, иқтидорли олим, Ҳамидулла Салоҳиддиновни муборак ёши билан чин қалбдан қутлаб, унга кўтаринки руҳ ва аъло кайфият, ижодий муваффақиятлар тилаймиз.

Искандар РАҲМОН

БОҒ ИЧИНДА БИР МАСКАН...

Мустақиллик йиллари Наманган шаҳрининг қиёфасида жиддий ўзгаришлар юз берди. Шарқона услубда миллий жилолар билан безатилган кўпдан-кўп маданий-маиший бинолар, кўнгилли ҳордиқ масканлари, эл-юрт фаровонлигига хизмат қилувчи бошқа иншоотлар фикримизнинг далилидир.

Янгидан қуриб фойдаланишга топширилган бинолар ичида наманганлик тўқимачиларнинг «Бахт уйи», янги шифохона, ўнлаб гузарлар, бозор ва расталар, турар-жойлар бор. Яқинда, мустақиллигимизнинг 4 йиллиги арафасида, шаҳар марказидаги боғ ичида «Шаршара» чойхонаси мижозларга ўз эшикларини очди.

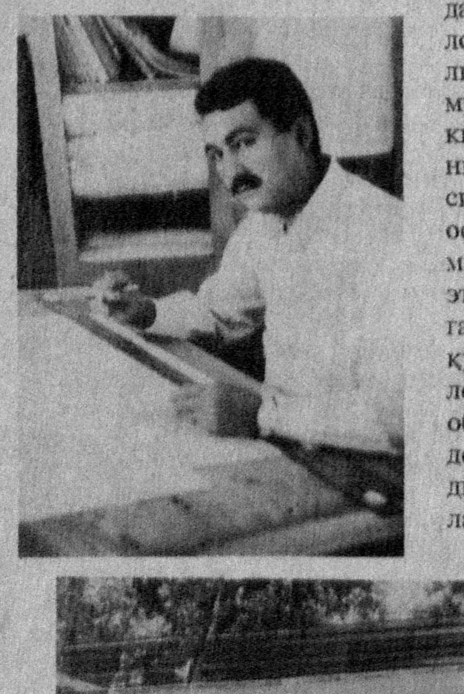

— Азиз ҳамюртлар, — деди вилоят ҳокими Б. Рапиғалиев янги иншоотни очиш маросимида, — кейинги тўрт йил халқимиз учун асрларга тенг келадиган йиллар бўлди. Тўрт йил кўҳна тарих учун гўё уммондан томчи, холос. Аммо шу томчиларда акс этиб турган жилоларга бир разм солинг — мустақилликка эришилганидан буён ўтган давр мобайнида амалга оширилган беқиёс бунёдкорлик ишлари, рўй берган ўзгаришлар бутун тўлалиги билан кўз ўнгингизда намоён бўлади.

Юртбошимиз Ислом Каримов ва ҳукуматимиз томонидан ишлаб чиқилган аниқ дастур асосида мамлакатимизда иқтисодий ислоҳотлар босқичма-босқич, изчиллик билан ўтказилмоқда, бозор муносабатларига ларзаларсиз, силкинишларсиз, аста-секин, аҳолининг кам таъминланган табақасини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя остига олган ҳолда кириб бораяпмизки, бутун дунё буни эътироф этиб турибди. Вилоятимизда амалга оширилган ишлар кўлами ҳам қувончли. Кейинги пайтларда вилоят бўйича йигирмадан ортиқ объектлар ишга тушди. Камчиқ довонида ишлар бошланиб кетди. Унинг 31 километри фойдаланишга тахт қилинди. Вилоятимиз дарвозаси бўлмиш бу йўл бизни пойтахтимиз билан яқиндан боғлайди. Норин дарёсининг мусаффо сувини шаҳарга келтириш учун ҳукумат 4 миллиард сўм маблағ ажратди, бу иш ҳам қизғин паллада. Поп канали қурилиши, юзлаб хонадонларга зангори олов ва ичимлик суви кирганлиги, ўнлаб халқ гузарлари, шифохоналар барпо этганлигимизнинг ҳаммаси мустақиллигимиз шарофатидандир.

«Шаршара» чойхонаси қисқа муддат ичида қуриб битказилди. Ўзига хос миллий лойиҳа асосида қад ростлаган бу бино қурилишида Наманган сув қурилиши трестининг азаматлари самарали меҳнат қилдилар. Айниқса, шаҳар меъмори, лойиҳа муаллифи Одилжон Қодиров, қурилиш раҳбари Аҳмаджон Солихонов, бош уста Пўлатжон Иброҳимов, 5-механизациялашган кўчма колонна бошлиғи Марзаолим Усмонов, «Мададкор» корпорацияси бош директори А. Мирзамуҳамедовларнинг ҳиссаси катта бўлди.

Т. СУЛАЙМОНОВ

СУРАТЛАРДА: чойхонанинг умумий кўриниши. Меъмор О. Қодиров.
Т. МАҲКАМОВ суратлари

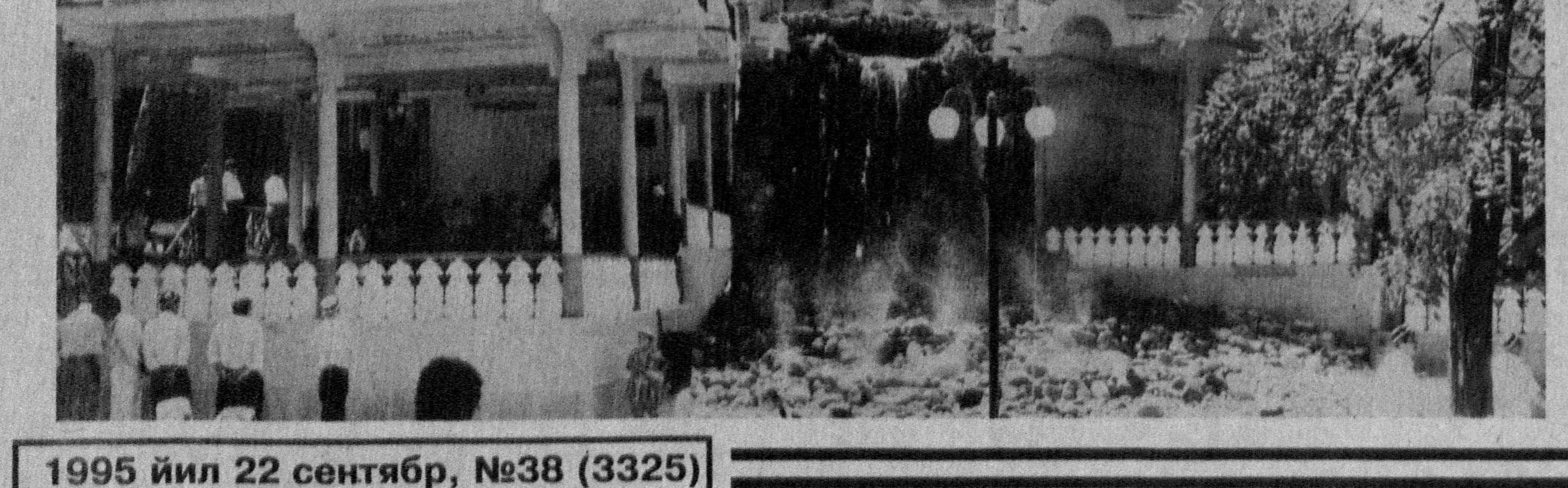

ҲАЁТНИ СЕВСАНГ...

ТАНИҚЛИ ҲАЙКАЛТАРОШ ҚОСИМ МИРЗАРАҲИМОВ ҲУЗУРИДА

Мустақиллигимизнинг тўрт йиллиги муносабати билан Рассомлар уюшмасининг Кўргазмалар залида ташкил этилган кўргазмани томоша қилар эканмиз, Жанубий Қурия республикасининг президенти Ким Ен Сам ҳайкали диққатимизни тортди. Сабаби ҳайкалтарош ўз қаҳрамонининг ички ҳолатини нозик штрихларда беришга муваффақ бўлган. Унинг қиёфасидаги самимийлик, хайрихоҳлик, киришимлилик, лабларидаги енгил табассум Президентнинг келажакка ишончидан далолат бериб турибди. Ҳайкал гўё халқлар ўртасидаги дўстлик, тинчлик ва ўзаро бир-бирини тушунишнинг тимсолидек таассурот қолдиради. Шу ҳайкал сабаб биз муаллиф шахси билан қизиқдик ва учрашиш ниятида унинг ҳузурига йўл олдик.

Бизни ёшлигидан тўшакка михланиб, фақат чап қўли билан ҳаракат қила оладиган уй эгаси кутиб олди. Шунга қарамай, унинг қиёфасида меҳмондўстлик, инсонийлик, ҳаётга ташналик барқ уриб турарди. Бизни кутиб олган Қосим ака бу йил 70 ёшга тўлади. Ушбу санани ижодкор янги ишлар, катта режалар билан кутиб олди. Иш столининг устида чет эл маркалари ёпиштирилган конвертлар ҳам кўзга ташланади. Улар орасида республикамиздаги турли мамлакатлар элчиларининг номи ҳам бор: Франциядан Жан Пол Везиан, Ҳиндистондан Делип Мехта, Туркиядан Эрдуғон Ойдун кабилар бор улар орасида. У бир неча йил аввал бошлаган ишини давом эттириб, машҳур сиёсий арбоблар портретларини яратди. Жумладан, Франсуа Миттеран, Нарасимха Рао, Тансу Чиллернинг бюстларини ишлаб, элчихона орқали эгаларига топширди ва эвазига маблағ олишдан воз кечди. У ҳамиша ана шундай — ўз ишларини дўстлик ва биродарлик рамзи сифатида тортиқ этади. Зеро, дўстликдан, ҳамжиҳатликдан қимматлироқ нарса дунёда йўқ.

Бир вақтлар Қосим ака Николай Островский музейига бир неча ўнлаб ҳайкалларини совға қилганди. Чунки бошқаларнинг фикридан қатъи назар, бу одам Қосим ака учун бутун умрга сабр-бардош, ҳаётга ташналик рамзи бўлиб қолди, тақдирида ниҳоятда катта рол ўйнади.

Бир қўли билан, ёнбошлаган ҳолда ажойиб асарлар яратаётган бу одамнинг тиришқоқлигига, матонатига қойил қолмай иложингиз йўқ. Бироқ бу одам қаҳрамонларининг фақат ташқи қиёфасини эмас, ички ҳолатини ҳам қандай қилиб моҳирона ифодалай олаётганига ҳайрон қолдим. Қосим аканинг ўзи бу ҳақда шундай дейди:

— Биласизми, устахонамда телевизор бор. Мен, айниқса, буюк арбобларга бағишланган кўрсатувларни диққат билан томоша қиламан. Уларнинг экранда ҳар бир кўриниши менга янги бир детални топишда ёрдам беради. Ҳозир мен асосан чинни билан ишлаяпман. Биласизми, чинни мармар, гипсдан ҳам қулайроқ материал бўлиб, инсоннинг ўзига хос хусусиятларини нозик беришда қўл келади.

Қосим Мирзараҳимовнинг энг сўнгги ишларидан бири Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов портретидир. Кекса ижодкор Президентнинг фаолиятини гоят қадрлайди, айниқса, юртимизда тинчлик-хотиржамлик шароити ҳукм суришида унинг хизматлари катта эканини алоҳида ҳурмат билан тилга олади. И. Каримовнинг оқил ва шижоатли, иродаси мустаҳкам одамни эслатувчи қиёфасидан катта давлат ва сиёсий арбоб эканлиги, ҳамиша халқининг тақдири хусусида қайғуриши, унинг буюк келажагига ишончи барқ уриб турибди. Унинг янги — «Тинчлик кабутарлари» деб номланган ишида ҳам ана шу хусусиятларни кўрамиз. Бу кабутарлар сони Тошкентда очилган чет эллар элчихоналари сони билан баробар.

Қосим ака асли Чимкентдан. Тўққиз ёшида отасидан айрилган. Болалигидаёқ ўйинчоқлар ясаб, уларни бўяб сотар, пулига эса ўзи учун зарур буюмларни оларди. Бироқ бахтсизлик юз бериб, баландликдан йиқилиб тушади ва ётиб қолади. Даволаниш учун Тошкентга келади. Оғир касаллигига қарамай, ўрта мактабнинг тўрт синфини тугатишга муваффақ бўлади. Унинг бирдан-бир орзуси Ленинград Бадиий академиясида ўқиш эди. Шунинг учун оғриқ камайган пайтларда тинимсиз чизарди. Орзусини тезроқ амалга оширишни истаган Қ. Мирзараҳимов 7-синф имтиҳонларини тезкорлик билан топшириб, П. Бенков номидаги республика бадиий билим юртининг рангтасвир-педагогика бўлимига ўқишга кирди. Ўқишга ногиронлик аравачасида қатнар, курсдошлар синфга ўзлари киритиб қўйишарди. Шу алфозда бир йил ўтди. Ҳадсиз қийинчиликларга қарамай, санъатда ўз ўрнини топиш ва ундан мустаҳкам жой олиш учун астойдил изланди. Билим юртининг биринчи курсини аъло тугатиб, катта жисмоний куч талаб этувчи ҳайкалтарошликни танлади ва иккинчи курсда ҳайкалтарош Филип Иванович Грищенко устахонасига ўтди. Устозларнинг маслаҳати билан 1965 йили Рассомлар уюшмасининг марказий кўргазмалар залида шахсий кўргазмасини ташкил этди. Унда ижодкорнинг портретлари, сюжетли композициялари, манзара асарлари, натюрмортлари ва ҳайкаллари намойиш қилинди. Бу тадбирнинг натижаси кутилгандан зиёда бўлди. Кўпгина марказий нашрларда, радио, телевидениеда кўргазма ҳақида яхши гаплар айтилди.

1993 йил «Правда Востока» газетасида бир ахборот чиқди. Унда Қосим Мирзараҳимов Туркия республикаси элчисига Туркия Республикасининг марҳум президенти Турғут Ўзол бюстини ва «Шарқ аёллари» деб номланган иккита миниатюрасини тақдим этганлиги ёзилганди. У мураккаб хомашё бўлган чиннидан фойдаланиш билан бирга, барча технологик жараёнларни ўзи бажаради. Ярим асрдан кўпроқ ижоди давомида юздан ортиқ бюстлар, миниатюралар, сюжетли ҳайкалтарошлик композициялари яратди.

Қ. Мирзараҳимовнинг кўпгина ишлари ёшларга бағишланган. «Ёшлик», «Бадиий гимнастика», «Байналмилалчи жангчилар» каби асарларини шулар сирасига киритиш мумкин.

«Рассом портрети» асарида фронтчи рассом Владимир Митрофанович Петров акс эттирилган. Кўп йиллар бадиий билим юртида педагоглик қилган бу рангтасвирчи рассом қиёфаси ҳам ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Бизнинг қаҳрамонимиз шунга қаттиқ ишонадики, доимий ишлаш, мақсад сари жиддий интилиш одамнинг иродасини мустаҳкамлайди. Агар ҳаётни ниҳоятда севсанг, оиланг, болаларингга, рафиқангга садоқатли бўлсанг, оила ва ижодга бутун борлиғингни бахшида қилсанг, унда сен учун тўсиқ бўладиган нарса қолмайди, катта-катта ишлар қилишга ўзингда куч-қудрат сезаверасан. Шунинг учун ҳам Қосим аканинг ҳаёти ва ижоди кўпларга ибрат бўлиб келмоқда. Бу фидокор инсоннинг чеккан заҳматлари беиз кетмади. Халқ ҳамиша уни эъзозда тутиб келмоқда. У Рассомлар уюшмасининг аъзоси, республикада хизмат кўрсатган маданият ходими, Ўзбекистон халқ рассоми. Ҳали ижодкорнинг дилида орзулари, ижодий режалари мўл. Бугунги кайфияти, қиёфаси бу режаларни амалга ошириш учун имконияти чексизлигидан далолат бериб турибди.

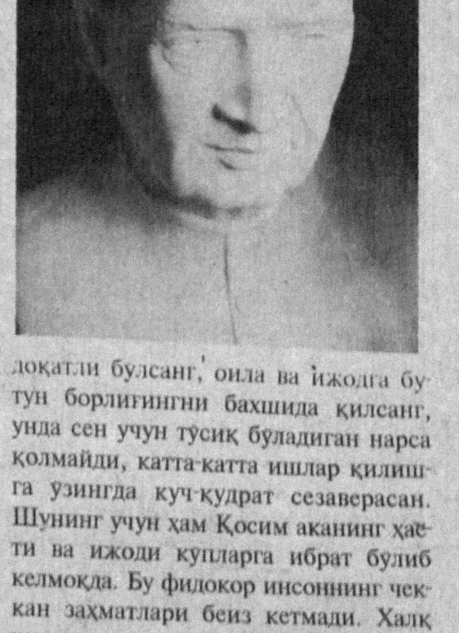

С. НЕМЦОВИЧ,
санъатшунос

Суратда: Қ. Мирзараҳимов ижодхонасида ва унинг асарларидан намуналар

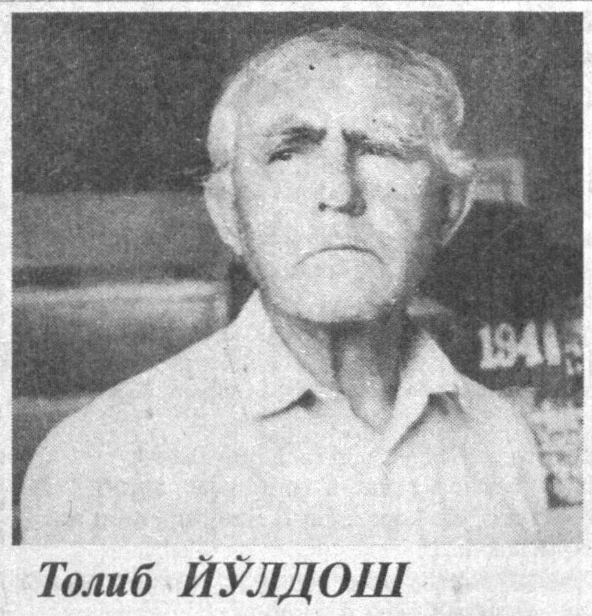

Толиб ЙЎЛДОШ

ХАЁЛИМДАСАН

***

Сенга қайси куйлак қандай ярашар,
Бичими, рангин айт! — ўйлаб кетаман.
Олиб беролмасам ҳам-чи, майлида —
Хаёлларинг билан ўйнаб кетаман.
Гули бўлсинми ё сидирғасими?
Хоҳишинг, ҳолимга қараб кулмагин.
Олганлар олсинлар, кўзим ўйнатиб,
Териб ташлагандек гуруч курмагин.

***

Бугун ишим унумли бўлди
Янги гаплар келди ёдимга.
Сен бехабар бирга бўлдик биз
Эртадан кеч ҳар бир одимда.
Қуёш ботишга ҳам оз қолди,
Энди сени қайга кузатай?
Қалдирғоч тўшидай билагинг чўзинг
Саксовулдай қўлим қандай узатай?!

***

Кеч кирар: ҳар кунги кеч одатдаги,
Бироқ сен ўтмайсан кўча бошидан.
Ғалати туйилар экан ким билсин,
Ўрганиб қолгандек бола ёшидан.
Кўзим тўрт, қулоғим оёқ товушингда,
Ўтсайдинг кетингдан елиб борардим.
Этакларинг ўпиб, юришга қўймай
Соянгдай эргашиб, эй, ёлборардим.
Ўтмайсан...

ТЎРТЛИКЛАР

Кеча қорасини кўрмай тонг бўлмас,
Тонгни кеча туғар, ўзи яралмас.
Кеча қорасидан нур олмаган кўз
Тонг қизин юзига тўйиб қаролмас.

***

Ҳар гапда бир юрак оти бор,
Усиз асло сўзлар қовушмас.
Юрак кафил бермай кечадек —
Сояси йўқ фикр еришмас.

***

Меҳнатга меҳрингни пайваста қилсанг,
Меҳнат деб жон чекиб туриб йиқилсанг,
Ўсиб-унасану, камлик кўрмайсан,
Бунингсиз ботқоқда унган ғумайсан.

***

Сен мени «сиз» демай, «сен» дейсан,
Токай баланд охурдан ем ейсан?...
Сен қандай-ю сиз қаёқда ўйлайсанми,
Ё шунчаки эрмак билиб ўйнайсанми?!

***

Салом-аликсиз бўлмоқ
Бетингни безлигидан.
Ҳўл таёққа учрашинг
Тилингни тезлигидан.

Баҳром ҒОЙИБ

ЎҚҚА МЕНГЗАР

Айткан сўзинг ўққа менгзар,
Юрагимда чўққа менгзар.
Бироқ менга сенсиз умр,
Йўққа менгзар, йўққа менгзар.

Чарх уради кўкда ёлгиз,
Севгим қуши тоққа менгзар.
Дилгинамни оғритган қиз,
Менинг кўнглим оққа менгзар.

Тасбеҳимдан-да адашган,
Унгим сўлу соққа менгзар.
Булбуллар-да дон талашган,
Қора кузгун, зоққа менгзар.

Худойимга не ёзибман?
Ишқ туммори йўққа менгзар.
Муҳаббатдан бенасибман,
Энди кўнглим тўққа менгзар.

Кечмишимдан кечиб кетсам,
Умрим хазон боққа менгзар.
Сенинг васлинг насиб этса,
Кўнглим ўсиб тоққа менгзар.

Айткан сўзинг ўққа менгзар,
Юрагимда чўққа менгзар.
Бироқ менга сенсиз умр,
Йўққа менгзар, йўққа менгзар.

АРИҚ БЎЙИДАГИ ЁЛҒИЗ ЯЛПИЗМАН

СЕН НОЗИКСАН

Ферузага

Сен нозиксан, гулданам нозик,
Шаббодами, елданам нозик.
Белинг бунча бир туттагина,
Бир тутам-эй, қилданам нозик.

Ойни олиб берсамми сенга?
Кунни олиб берсамми сенга?
Кенг осмонни юлдузлар билан,
Тунни олиб берсамми сенга?

Ой уялар юзингдан сенинг,
Юлдуз кулар кўзингдан сенинг.
Сан осмонни нима қиласан?
Осмон ғариб кўнглингдан сенинг.

Чеҳраси гул, овози булбул,
Сарви қомат, сочлари сунбул.
Сулувлар кўп улкан шаҳарда,
Ёлғиз сани қўмсайди кўнгул.

ЭНГ ҚИЙИН САВОЛ

Сулувларнинг сулувига ошиқ бўлдим,
Муҳаббатдан шеърлар битиб, қўшиқ бўлдим.
Ўн бир йилда кўнглини бир тополмайин,
Тақдирига ёзилган шум ёзиқ бўлдим.
Манглайима битганми буюк муҳаббат?!

Шоҳсанамим, олдингда тек турибманми?
Ўзимдан-да Ғариброқни кўрибманми?
Билолмадим, ер деганим суярмикан,
Суймаганга сўйкалиб ё юрибманми?
Манглайима битганми буюк муҳаббат?!

Тақдир, сенинг алдовинга кўнмадимми?
Бир юлдуздай ёниб, сўнгра сўнмадимми?
Синовларинг ҳаддан ошди, чидадим-ку,
Саратоннинг иссиғида тўнмадимми?
Манглайима битганми буюк муҳаббат?!

ЎЛАН

Май ичганда борлиғинг симиллайди,
Тўқсон икки томиринг қимиллайди.
Ёринг кўнгил олмайин имиллайди,
Кўз олдингда бир сароб жимиллайди.
Оғажон, бундай ўлан сиздан қолғон,
Янгажон, бундай ўлан сиздан қолғон.

Ўлан ёлғон, деганнинг ўзи ёлғон,
Ёлғон ўлан айтганнинг ўзи ёлғон.
Алдамчи кўп, ишонмагин айтканига,
Тулкидайин кўв боқар, кўзи ёлғон.
Оталар, бундай ўлан сиздан қолғон,
Оналар, бундай ўлан сиздан қолғон.

Ўлан, деган аслида биздан қолғон,
Қаро кўзлик хўв сулув қиздан қолғон.
Кулиб боқиб бу гўзал кўнглим олгон,
Ўзи ёнгон жонима ўтлар солгон.
Дўстларим, бунда ўлан сиздан қолғон,
Бўз йигиту бўй етган қиздан қолғон.

Олтин-кумуш, дегани тонг бўлади,
Арпа-буғдой, дегани ош бўлади.
Сочига оқ тушди, деб ўпкалама,
Агар севсанг кампир ҳам ёш бўлади.
Боболар, бундай ўлан сиздан қолғон,
Момолар, бундай ўлан сиздан қолғон.

ЖАМОЛИНГГА БАНДАМАН

Дилдан зорландинг-эй: — Мен ёлғиз қизман!
Ёлғизми экансан, мен ҳам ёлғизман.
Ариқ бўйидаги ёлғиз ялпизман,
Гаҳи ноҳуш, гаҳи хандаман,
Ҳусну жамолингга бандаман!

Мен ёлғиз ялпизман ариқ бўйида,
Куйган бир ғарибман ерининг қуйида,
Манинг ёдим сақларми ер уйида?
Ҳаслингни қилмай хандаман,
Ҳусну жамолингга бандаман!

Гулгунчадай, гул очган дудоқларинг,
Ял-ял ёнар анордай ёноқларинг,
Мани ёқди ажойиб сўроқларинг,
Бир каромат кўрдим сандаман,
Ҳусну жамолингга бандаман!

Бир лаҳза қўймайин қўлда қаламни,
Енгиб келмоқдаман дилда аламни,
Сенга етказолмай ўтлиғ ноламни,
Гаҳи кундуз, гаҳи тундаман,
Ҳусну жамолингга бандаман!

Ногаҳон кўнглимнинг бир ҳимо сезиб,
Ёлғон дунёсидан бутунлай безиб,
Ман бир дарвеш, бош олиб, дуне кезиб,
Гаҳи унда, гаҳи бунда ман,
Ҳусну жамолингга бандаман!

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД

БЕОЗОР ҚУШНИНГ ҚАРҒИШИ

Ҳикоя

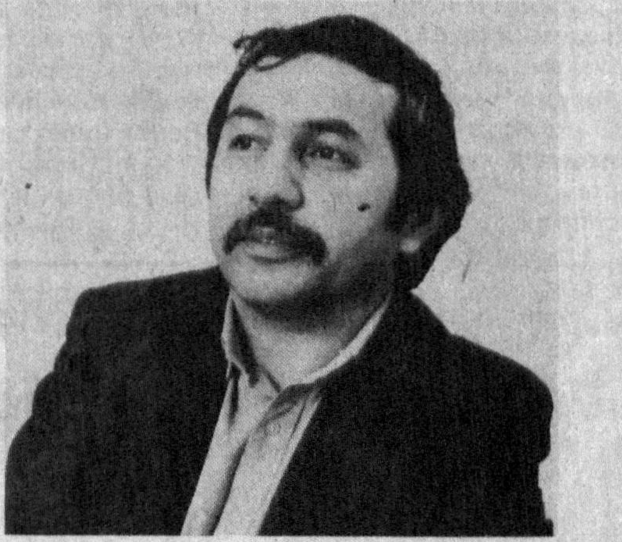

— Қадрия, мен бир савдойи йигит бўлсам, менинг нимамни ёқтирасан?

— Вой, ўлибгина кета қолай, мен қачон сени «ёқтираман» депман?! Ўзинг-чи, ўзинг! Қизимни узатай деяпману нима жин уриб менга илакишиб юрибсан?!. Бошқа тирикчилигинг йўқми?!.

— Тирикчилик?..— Фозилбек шундай дедию тиши симиллаб оғриган одамдай афтини бужмайтирди, кўзини хиёл очиб рўпарасида — растанинг у томонида шамшоддек қоматини тик тутиб турган жувоннинг пахтадай оқ, булоқ сувидек тиниқ юзига, бўйнига... қирмизи олмадек ёноғига разм солди. Овозини пастлатиб сўради:

— Баданинг садафдан ишланганми?

— Суюлма, — деди Қадрия, — мусулмон одамнинг фарзандисан-а!

— Мусулмон кишида нафрат эмас, муҳаббат кучлироқ бўлади.

Жувон саволга ортиқ эътибор бермади, афтидан у дуч келган эркак ё аёл билан э-эски қадрдондек сирлашиб-тиллашиб кетаверадиган, дам беғубор, дам ўта қув кўринадиган кунда-шунда бу йигит билан гурунг қуриш нияти йўқ эди. Бироқ Фозилбек муддаосини тушунтирироқ ифодалашга киришди:

— Мана, Қадрия, ўзинг ўйлагин: одамлар одамлар билан тил топишиб, бир бирини ёқтириб яшагани дурустми ёки ит-мушук бўлганими?..

Қадрия суҳбатни бас қилиш ниятида беозоргина жилмайди, жилмайдию, Фозилбекнинг илтижо тўла нигоҳини кўриб унга нимадир дейишга ўзида мажбурият сезди.

— Биласанми, Фозил, бозор нима дуруст-нима нодуруст деб бош қотириб турадиган жой эмас. Бор нарсангни пулласангу, ҳайё-ҳуйт деб уйингга жўнаб қолсанг бўлга...

— Тўхта, Қадрия! Гапирма!..

Жувон лабини тишлади. Фозил қаймоқнинг оқ-сарғишлигига, сузманинг оқлигига, тирноқлари этига қадаб олинган жувоннинг бармоқлари, билаги, бўйни, юзи... халати, ясси қошиғию чўмичи, сирланган идишларигача оқ-оппоқлигидан мутаассир бўлиб кўзини узолмай қолди.

Бир сафар Фозилбек тортинмай-нетмай шуни жувоннинг юзига солган — «одам сут-қатиқ ичаверса, қаймоғу сузма еяверса бадани шунчалик тиниқ, мусаффо бўлиб кетса керак-да? деб савол қотган, Қадрия, «Ҳавасингиз келса, пулини тўланг-да, бошингизни кўтармай еб-ичаверинг» деб ясама жиддийлашган. Шунда Фозилбек ўзича хаёл суриб юриб яратган «оламшумул» кашфиётини самимият билан ошкор қилган:

— Ҳамонки, доим ва муттасил истеъмол қилган нарсанг баданингдан, ҳусну тароватингдан сезилиб турибдими, демак, улар кўнглингни, дилингни ҳам шунчалик нурга тўлдириб, ёритиб турган бўлиши аниқ.

Қадрия ўз шаънига айтилган мақтовни эшитиб дув қизариб кетган, ичи чўғ тушгандек қизиган чарос кўзларини ерга қаратган ва йигитни чалғитмоқ умидида лаб жуфтлаган, шунда Фозилбек, «Тўхта, Қадрия! Гапирма!» — деб юборган эди.

Ҳозир ҳам шундай бўлди: Фозилбек Қадриянинг сўзини чўрт уздию, унга ҳам таҳдид, ҳам умидвор маънода термилди:

— Қалби бу қадар бокира ва покиза аёллар бундай ўйламайдилар.

— Қ...қандай?.. — зўрға сўради Қадрия.

— Бозор бош қотириб турадиган жойми-эмасми, билмадиму, ҳар қалай сен бозор аёли эмассан.

— В... вой?!.

— Келтирган нарсасини пуллашдан бўлак орзу-ҳаваси бўлмаган аёллардан кўра муқаддасроқ аёлсан, Қадрия!..

Фозилбек қачонлардир бир сафар суҳбатлашганининг ўзидаёқ Қадриянинг бокира туйғуларини илғаб олган, ўзи садафдек оппоқ аёлларнинг қалби ҳам ёш боланинг кўз ёшидай тиниқ, раҳм-шафқатга лиммолим бўлади, бундай аёллар ҳар қанча суйишга, эъзозга ва ардоқланишга лойиқ деб ҳисоблар эди.

— Қадрия, — деди Фозилбек.

Қадрия бош кўтариб йигитга сўзсиз қаради.

— Қадрия!..

— Гапиравер!

— Тимга қалдирғоч келганмикан?..

— Қалдирғоч шовқин-суронли жойни хушламайди.

— Яна қандай жойларни хушламайди?

Қадрия Фозилбекдан бу саволни илгари ҳам эшитган, у куюниб, афсусланиб, ачиниб, «биласанми, Фозил, қалдирғоч бехосият хонадонларга уя қурмайди» деб жавоб берган, ҳали дуруст-қуруқ танишиб улгурмаган қаймоқфуруш жувондан шу жавобни эшитган Фозилбекнинг бошидан бир челак му-уздай сув ағдарилгандек бўлган... Унинг нафаси ич-ичига тушиб кетганда, «Бизникига қалдирғоч сира уя қурмаган» деган...

Йигитнинг авзои туйқус ўзгарганини, товушида адоқсиз армон ва ўкинч яширинганини Қадрия ўша заҳоти пайқаган. Йигит кўнглидаги ўкинч ва армонини сездириб қўйгани, сездириб қўйишдан тортинмагани жувон кўнглининг нозик пардаларига тегиб ўтган.

Хуллас, Қадриянинг гап айланиб, фавқулодда айтган бир оғиз лутфи йигитни беҳаловат қилди. Ўзи туғилиб вояга етган уй-жойлари унча-бунча одам суқланса суқлангудай, бекаму-кўст қурилган, мойбўёқда гуллар солинган. Бироқ на девору равонга, на кунградор бутотларнинг ҳеч бир ерига қалдирғоч уя қуриш ниятида йўламаган.

Ундай деса, қалдирғоч уя қурмаган хонадонлар кам эмас. У ҳолда не боисдан Фозилбекнинг товуши бу қадар ўкинч ва армонли чиқди?..

— Ўшанда неча ёшда эдинг? — қўшни тим томондан келаётган ғала-ғовурга бир зум хаёли қочиб, сўради Фозилбек.

— Қачон?

—Ўшанда-да, қалдирғоч...

— Қўйсанг-чи, Фозил, бозор қизиб турганда чўзили-иб ўшани айтиб берармидим?!.

— Айтавер, Қадрия...

— Мени бозоримдан қолдириб...

— Сотилмай қолган қаймоғу қатиғингга ўзим пул тўлайман, ҳаммасига. Айтиб берақол!..

Болаликнинг азиз хотираларига қайтишни ким истамайди дейсиз! Қадриянинг ўзи бажонидил рози бўлгани унинг кўзларидан сезилди, у ҳам хаёлан, ҳам руҳан бозордан узилган, савдо растасига фақат жисман боғланиб — суяниб турган эди.

— Мактабга чиқадиган йилим эди. Олчага ранг кирган кезлар... — У шундай деб ўйчан алфозда ҳикоясини бошлади, бирдан атрофига аланглаб, бош чайқади:

— Э, қўйгин, Фозил. Нима, мен эртакчи кампирманми, сенга!..

Фозилбек бозордан, издиҳомдан буткул узилиб улгурган, унинг назарида сут маҳсулотлари растасининг бу томонида ўзию, нариги томонида Қадрия — ёлғиз юзма-юз туришар, жувон айта бошлаган ҳикояси Фозилбекнинг ичига сеҳрли суюқлик янглиғ оқиб кира бошлаган эди.

— Ҳа-ҳа, мактабга чиққан йилинг, олчага ранг кирган... Айтавер!.. — Далда берди Фозилбек жувонга — у, Қадрия ҳикоядан тўхтамаслигини истаётган эди.

Қадрия эса аста-секин эртакчи буви қиёфасига кира бошлади.

— Айтгандим-ку, оиламиз ка-атта бўлган... бир томони ойнаванд равонимиз бўларди... сандалнинг гир атрофини тўлдириб ўтириб чой ичардик, овқатланардик...

Равоннинг шифтига қараган одам қади-им-қадимдан қолган «ташландиқ қўрғонга кириб қолгандек ҳис этарди ўзини. Қалин-қалин тўсин ташланган, тўсин тепасидан май-йда тоқи зич-ч терилган. Тўқ-қ кўкмиди, қорамиди-ей, ранги?.. Ёки, ҳаётда бўёқ тегмаганмиди-ей! Ишқилиб, рангини билиб бўлмас эди!..

Бир куни сандал атрофини тўлдириб овқатланаётган эдик. Катталар сандал теварагида, мен укам билан катталардан чеккада, алоҳида дастурхонча тўшаб овқатланиб ўтирган эдик... Ёз кезларида сандалдан фойдаланмасак-да, кўрпасиз курси тураверар эди...

Онам билан дадам аразлашган кунлар экан... — Қадрия кўзларини катта-катта очганича раста устидаги сузма уюмига тикилди. — Уйимизда бирон йиғин бўлса, меҳмон-излом келса негадир дадам билан онамнинг ораларидан муқаррар ола мушук ўтмай қўймас эди... Билмадим, нега шундай бўларди?.. Ўша кунлар эса Зулфия опамни узатганимизга ҳали йигирма кун ҳам бўлмаган... Дадам билан онам аразлашиб, бир бирлари билан гаплашмай қўйишганига биз болалар ҳам «чўрқ» этиб овоз чиқаришга чўчир, уйимиз яқиндагина тўй бўлиб ўтган уйга ҳам ўхшамас эди...

Хуллас, ҳаммамизнинг нафасимиз ичимизда, овқатланиб ўтирган эдик, Умид акам, «Ия, ановини қаранглар!» деб жимликни бузди. Ҳаммамиз акам кўрсатган томонга — шифтга қарадик — деворга яқин тўсин биқинига қапишиб қалдирғоч қўниб турган экан!

Укам ўзини тутолмади.

— Ур-ре-е, қалдирғоч! — деб равонни бошига кўтарди. Ирғиб ўрнидан турди.

— Ўчир! — дедилар онам таҳдидли товушда, лекин овозларини баландлатмай.

— Нимага қўниб турибди? — ҳайрон бўлиб сўради кичик акам.

— Ўшатта мих бор... қолиб кетган...

Дадамнинг бепарво ва бамайлихотир айтган гапидан ҳаммамизнинг ҳайронлигимиз баттар ортди.

— Ҳеч қайсимиз кўрмаган михни, шу қуш топибдида!..

— Секин, Умид! — онамнинг овозларида ҳам эҳтиёткорлик, ҳам қувонч, фавқулодда мамнунлик шарпаси яққол сезилди. — Чўчиб кетмасин.

— Қўниб тураверадими? — сўрадим мен қалдирғочнинг қизғиш томоғидан, жажжигина, юм-юмалоқ бошидан кўз узмай.

— Кечаям кирганди. Ҳайдасам, рос-са айланиб-айланиб учди-де, деразадан чиқиб кетди. Яна кирибди.

— Ҳай, бемаза, нега ҳайдайсан?!. Уч кундан бери айланишади-я. Бугун тунашга қолди.

Онам бировлардан норозилансалар энг оғир сўзлар «бемаза» бўларди. Демак, укамнинг қалдирғочни ҳайдагани енгил гуноҳ, «бемаза» деган сўзлари шунчаки жўн танбеҳ эмас эди.

— Ҳайдамайми, ойи?! — бояги ҳовлиқишидан пича пасайиб сўради укам.

— Йўқ, ҳайдама, — дедилар онам худди қалдирғоч эшитиб қолишидан хавотирлангандай шивирлаб. — «Шетта уя қурсам рўхсат берасизларми-и?» деб ижозат сўрагани, шу туриши. Қалдирғочни ҳайдаса ёмон бўлади...

Эсимда, пиёладаги чойни майдалаб ҳўплаб ўтирган дадам бирдан товуш чиқармай, елкаларини силкита-силкита кулиб юбордилар.

Ҳаммамиз савол назари билан дадамизга қарадик. Дадам яна бир дам кулдилар, кулишдан тўхтаб чойни охиригача ичдилар. Бирдан жиддий тортдилар. «Ялт» этиб онамга қарадим. Онам юзларини четта буриб жим ўтиравердилар. Ҳаммамиз дадам бир нарса десалар керак деган тахминда у кишининг оғзиларини пойладик. Дадам эса тўсатдан қисқагина, «Омин!» деб фотиҳа ўқидилар-да, қўзғалдилар. Равондан чиқа туриб пойгакка етганда биз томонга қарамай — кесатиқ оҳангида ғулдирадилар:

— Ёмон бўлармиш!..

Қадрия ҳар сафар ҳикоясининг шу ерига етганда бир зум ўйга толади, чамаси, ичидан келган хўрликми, йиғими — уни гапиртирмай қўяди. Сўнг бунинг сабабини қуйидагича изоҳлайди:

— Дадам билан онам ниҳоятда тотув яшар эдилар. Фақат, айтдим-ку, уйимизда бирон йиғинми, тўйми — умуман сарф-харажат кўпайса бир кўнгилхиралик чиқмай қолмасди... Ҳаммаси чорасизликдан эди, шекилли...

— Тўй ўтган эди-ку?..

— Ўтишга ўтдию, негадир онамнинг кўнгиллари ғаш эди... Буеги тўйдан кейин опамнинг уйга биринчи келишларига ҳозирлик кўриш, шу муносабат билан ўзига яраша оворагарчиликлар кутаётган эди...

— Қалдирғоч нима бўлди?

— Қалдирғоч икки кеча равонда — ўша михга қўнган ҳолда тунади... Мен, онам, укам равонда қатор ётардик. Ўринга кириб уйқуга кетгунча қалдирғочдан кўз узмас эдик. Қимир этмас эди, худди кимдир лойдан ясагану қанотларини тим-м қорага, бошини қизғиш, тўшини оққа бўяб михга қўндириб қўйгандек.

Учинчи кундан иккита-учта бўлиб чуғурлаб равонни бозор қип юборишди. Дам ўтмай кираверади-чиқаверади, ғойиб бўладию, зум ўтмай шўнғиб очиқ деразадан ўзини равонга уради. Қарасак, михнинг ёнгинасида, тўсиннинг тоқи билан туташган жойда томчи-томчи лой доғлари пайдо бўлди. Икки кун ўтар-ўтмас уя девори кўзга ташланди.

Қалдирғоч-чи, — дам ҳаяжонланиб, дам босиқ давом этди ҳикоясида Қадрия, — уясининг деворига икки қатор лой уради, лойнинг нами кетиб қуригунича сабр қиладида лой оқариб, хом сопол тусига киргачгина яна лой ташишга киришади.

Бу сафар, кундузи, ҳовлида юрсам равон томондан қалдирғочларнинг безовта чуғурлаши эшитилди, югуриб равон олдига бордим, ичкарига кирдим, укам ўша ерда экан — у мени кўрдию ранги қув ўчди. Икки қалдирғоч дам шифтга сапчиб, дам пастга шўнғиб чарх уриб айланар, на ташқарига чиқар, на михга қўнар эди.

— Нима бўлди, нима қилдинг?! — деб сўрадим укамдан.

Укам оғир гуноҳ устида қўлга тушган одамдек ранги қум ўчди. Мушт қилиб олган кафтини очди. Қарадим. Чангалида бир сиқим олча данаги. Янгигина ажратиб олган экан, чангали қип-қизил қонга ботгандек, данаклар қон ичида тургандек эди.

— Айт, нима қилдинг?!. Ҳозир онамга...

— Айтма, — деди укам ёлбориб.

— Нима қилдинг?

— Данак отувдим...

Укамнинг «қонталаш» чангалига шапати урдим, данак палосга сочилди.

— Уласан, қўлинг қалтироқ бўлиб қолади!

Гапимни эшитиб укамнинг эсхонаси чиқиб кетди. Қўли ҳозироқ қалтирай бошлайдигандек қонталаш кафтига қўрқа-писа анграйди.

— Тегмади... — деди бурнини тортиб. — Иккитагина отувдим...

— Ким қалдирғочни ўлдирса қўли қалтироқ бўлиб қолади. Уйидан ҳайдаса баттар бўлади!.. Онам айтдилар...

Шундай дедиму, ҳовли томондан дераза ёнига келиб бизни кузатиб турган дадамга кўзим тушди. Укамга айтганларим дадамга ёқмаганини сездим. Қўли қалтироқ «бўлиши»дан ўтакаси ёрилаёзган укам дадамни кўриб ҳўнграб юборди. Кафтига ёпишиб қолган битта-яримта олча данаклари ҳам палосга сочилди.

— Бекорри бештасини ебди, онанг!..

Дадам шу қадар дарғазаб бўлиб бақирдиларки!..

Қадрия гўё бу гаплари билан отасининг шаънини булғаб қўйишни истамагандек бирдан хижолат тортди, тилини тийди.

— Кейинчалик, анча эсимни танигачгина билдим. Дадамнинг ўша кунлари сиқилиб, хуноб бўлиб юришлари мен укамга айтганларимга, қалдирғочнинг уя қуришига унчалик даҳли йўқ экан... Амал-тақал ўтказилган тўй, тўйдан кейинги чиқимлар дадамни а-анчагина уринтириб қўйган, ошкор айтишга орият йўл қўймайди, ошкор қилмай деса, иложсизлик... Мен фақат бир нарсани — дадам шундай қийинчиликлар аламини онамдан олишларини сира-сира тушунолмас эдим...

Фозилбек ўзи танимаган-нетмаган Қадриянинг отасини, унинг аҳвол-руҳиясини кўз ўнгига келтиришга ҳаракат қилди. Хаёлан унга ачинди. Ва «хўш, кейинчи?» деб жувоннинг оғзига қаради. Қадрия йигитга эътибор қилмай, гўё ўзи учун овоз чиқариб хотирлаётгандай ҳикоясини давом эттирди:

— Ошхона томондан онам югуриб келдилар, дадамнинг ёнларида тўхтамай «Ҳа, тинчликми?» деганча равонга кирдилар. Бизни жанжаллашган деб ўйладилар шекилли, танбеҳ бера кетдилар:

— Ҳовлига чиқинглар! Қадрия, нима қип анграйиб турибсан?!. Вой, ву-у, олча данакни сен опкирдингми?!.

— Ановини йўқотларинг!!.

Мен билан укам онамнинг койишларидан чўчиб турган эдик, дадам шундай ўшқирдиларки!.. Бизга қўшилиб онам ҳам чўчиб тушдилар. Уч-тўрт кундан бери аразлашиб юрган онам бирдан дадамга юзландилар ва:

— Қайсини? — деб жонҳолатда шошилиб сўрадилар.

— Ановини!.. — Дадам бармоқларини бигиз қилиб шифтни кўрсатдилар. — Ҳайдаб чиқарларинг!..

Мен, дадамнинг авзойини кўриб йиғидан тўхтаган укам ҳеч нарсани тушунолмай анграйиб туравердик.

Дадамнинг феъл-хўйини яхши билган онам, ўша топда энг маъқул йўлни топдилар.

— Хўп, адаси! Хўп бўлади.

Онам овозларини мулойимлаштириб шундай дедилару, сўзсиз-несиз елкамизга қоқиб, бизларни ҳовлига чиқишга ундадилар.

«Хўп, адаси! Хўп бўлади.».. Онамнинг қўрқув ва таҳлика, қаттол қайсарлик олдидаги ожизлик ва умид тўла овозлари ҳали-ҳануз қулоғимдан кетмайди...

Ҳаммаси эрталаб, тонг саҳарда маълум бўлди... Сандалнинг ёнида ётган эдим, онамнинг йиғлашларини эшитиб уйғониб кетдим. Кўзимни очдиму, гир айланиб, чуғурлаб равонни бошига кўтариб учаётган қалдирғочни кўрдим. «Укам тағин данак отибди-да!» деган ўй келди хаёлимга. Унда, нега онам йиғлаяптилар?!. Йўқ, укам бошқа данак отмасликка кеча онт ичди, у отмаган. Оқшом уйқуга кетгунга қадар укам билан кўрпа чеккасидан мўрала-аб рос-са томоша қилдик. Қалдирғочнинг бири михга, иккинчиси девори энди кўтарила бошлаган уянинг чек-касига қўнган, иккови бошини қанотлари орасига тортиб, ён бошига салгина қийшайтирганча тош қотиб ухлар эди.

— Фозил, — деб сўраган эди бир сафар Қадрия, ҳикоя айтишдан тўхтаб. — Қалдирғочни эринмай узоқ кузатганмисан?.. Учаётганини эмас, уясида қўниб турганини?.. Бирон лаҳза тиним билмайдиган, вижирлашдан чарчамайдиган қушча қўниб ухлаётганида шу қадар мулойимлашадики, юввош, маъсум, беозор тортадики... бечорага ўхшаб қолади... Қанотининг сирти тим-м қора бахмал... калласи қизғиш, тақир бахмал... томоғи оппоқ шойи!.. Кўзлари қоп-қора мунчоқ дейсан!.. Томоша қиле-еб туриб илоҳий қушлигига ишониб қоласан... Чиндан ҳам шундаймикан, Фозил?..

— Беозор, бокира жондорларнинг бари илоҳий бўладилар, — деди Фозилбек ва шивирлаб илова қилди: — Сен ҳам...

Қадрия йигитнинг илтифотига эътибор қилмай муддаога қайтди:

— Хуллас, онамнинг йиғи товушларини эшитиб уйғондим. Ҳайрон бўлдим. «Нега йиғлаяптилар?!. Дадам қаердалар?!. Нега онамга қарамаяптилар?» каби саволлар миямга келаверди.

Шу хаёлда ўрнимдан ирғиб турдиму, чўк тушганча ҳовлига қараб қолдим. Равон деразасининг ёнгинасида дадам узу-ун таёқни икки қўллаб тутиб турибдилар. Онам ҳам икки қўллаб дадамнинг қўлларидаги таёққа ёпишганлар. Худди талашиб-тортишаётганга ўхшадилар.

«Наҳотки, дадам онамни шу-ундай таёқ билан калтаклаётган бўлсалар?!. Нима қилай?!. Акаларим ҳовлининг нариги бурчагидаги хонада тунашади. Югуриб бориб уйғотайми?!.»

— Йўлимдан қоч! Четта ўт!

Онам дадамга қулоқ солмадилар. Ёлбордилар:

— Жо-он адаси, умрингиздан барака топинг. Тегманг!

— Ўт-т, деяпман!

Онам алам аралаш йиғламсираб яна ёлбордилар:

— Мани урақолинг, адаси, розиман. Ўлдиринг. Фақат қалдирғочни инига тега кўрманг! Касофати уради, барака топ...

Онамнинг бу гаплари дадамни жунбишга келтирган ғазаб оловига сепилган мойдек таъсир қилди.

— Э, ирим-сиримнинг билан қушмозор бўл-а!.. «Ёмон бўлади — касофати уради»дан бошқа нарсага етмайди, ақлинг!..

Дадам шундай деб таёқни қаттиқ силтаган эдилар, онамнинг қўллари бўралиб ерга чўккалаб қолдилар. Бошларидаги рўмол елкаларидан осилиб тушди. Сочлари тўзғиди. Мен дам онамга, дам равонда чарх уриб безовта айланаётган уч-тўрт қалдирғочга анграйиб, йиғлаб юбордим. Онам қад ростлаб улгурмай отамга илтижо қилдилар:

— Остига тахта қоқдираман, ифлос қилмайди.

— Фойдаси йўқ!

— Ифлосини ўзим тозалайман!..

— Уйни эмас, миянгни ифлос қилади булар, манави миянгни!..

Дадам шундай деб ғазаб билан онамнинг бошларига нуқдилар. — Э, иримни билган!..

Онам бирдан йиғини, ялиниб-ёлборишни бас қилдилар. Жиддий тортиб дадамни кўндиришнинг бошқа йўлига кўчдилар:

— Майли, иримга ишонмасангиз, қизингизни ўйланг!.. Зулфининг бахтига зо...

Дадам онамнинг гапларини очиқдан-очиқ мазах қилиб кулдилар.

— Э, одамми ўлгани яхши! Ҳар нарса бўгани яхшия!.. Зулфиянинг оиласига нима даҳли бор, бу қушнинг?!.

Онам ҳам ўз билганларидан қолмадилар.

— Беозор қуш, қарғиши ёмон бўлади, ахир... Ниятингиз шундай экан, нега уч кун қўниб турганида ҳайдамадингиз?

Дадам жавоб қайтармадилар. Онам сўзлари кор қилди деб ўйладилар чоғи, сал шаштларидан тушдилар.

— Ўша қўнган кунлари ҳайдасак... безовта қилсак ҳам майли эди, барака топгур... Энди бўлар иш бўлди, барака топгур. Рози бўлақолинг, адаси...

Бир оз ҳовурдан тушган, сал бўлса-да, хотиржам торттан онам рўмолни олиб бошларига ўрадилар. Мен чўк тушган қўйи йиғидан тўхтаган, бироқ «қимир» этмай нега қалдирғочлар оламни бошларига кўтариб гир-тир айланаётганини тушунолмай туравердим. Кейин билсам, бу, қалдирғочларнинг фарёди экан...

— Ҳа-ҳа, «бўлар иш бўлди», — дедилар дадам заҳарханда товушда, кейин қўлларидаги таёқни дарахт остига тарақлатиб улоқтирдилар. — Кўчириб ташладим...

...Дадамнинг гапини онам дабдурустдан тушуниб етмадилар, бирдан ҳушёр тортдилару, лаҳза сайин англай бошладилар: онамнинг юзлари қийшайиб кетди.... онам раҳматли сутга чайилгандай оппоқ, ниҳоятда хушрўй аёл эдилар... вужуд-вужудларидан тошиб чиққан қандайдир кўринмас бир куч онамнинг юзларини ғижим-ғижим қилиб ташлагандек бўлди!

Онам шу қадар жон ҳолатда олдинга ташландиларки, ўзларини тўхтата олмай, кўксилари билан равон деразаси рахига зарб билан урилдилар, шунда ҳам тўхтамай бошларини ичкарига суқиб, бўйниларини чўзиб — бутун вужудлари кўзга айланиб — қалдирғочнинг уяси томон қарашга интилдилар. Йўргакдаги болажонни ётган уйга ўт кетганини кўрган онаизоргина шундайин телба аҳволга тушиши мумкин... Мен ҳам шундагина уя томон қарадим. Қарадиму:

— Вой-й! — деб қичқирганча иккала кафтимни оғзимга босдим.

Онам даҳлизга, даҳлиздан равонга ўқдай отилиб кирдилар. Ўша топда онам шўрлик кўздан қолган одамдай ҳаракат қилаётган эдилар. Бўлмаса, ҳовлида турган жойларидан кўзга ташланиб қолган уяни, остига бориб турсалар ҳам кўрмадилар, Чунки... онам уя қурила бошланган жойга синчиклаб, кўзларига ишонмай қайта-қайта қарадилар ва тўсатдан сапчиб орқага тисландилар — оёқларининг остига энгашдилар. Энгашиб... пиёла синиғига ўхшаб икки бўлак бўлиб ётган қалдирғоч уясини икки қўллаб кўтардилар. Ҳамон ишонқирамай кўзларига яқинлаштирдилар.

Онам гапиролмай қолдилар, йўқ, гапираётган эканлару, овозлари чиқмаётган экан. Бирдан, оёқлари мажолсизланиб деворга суяндилар, кафтларида турган уя қолдиғини кўрсатиб олдинга чўзганча бошлари баробар кўтардилар. Онам шўрлик қалдирғочлар уя қолдиғини олиб яна жойига ёпиштириб қўяди деган сўнгги илинжда шундай қилдилар. Қалдирғочлар эса уввос солиб янада шиддат билан чир айланишга тушди — «ғувв» этиб деразадан ҳовлига чиқиб ғойиб бўлар, зумда қайтиб кирар, шифтга, деворга урилиб кетай-кетай дер, тошдек шўнғир — яна сапчиб кўтарилар, шу асնода бу беозор қушлар онамнинг зор қақшаб қилаётган таваллосини англаётган эдими-йўқми ёлғиз яратганга аён эди.

Шўрим!.. Шўрим қуриди!.. Шўрим қуриб қолди... Онам яна нималардир дедилару, овозлари чиқмади, ранглари докадай оқариб деворга суянганча орқалари билан сирғалиб тушиб, ҳушдан кетдилар...

Дадамнинг «Сув опке!» деган товушлари келди ҳовлидан. Умид акам пиёлада сув кўтариб равонда қандай ва қачон пайдо бўлганларини сезмай қолдим. Акам онамнинг юзларига сув пуркадилар, онам сапчиб тушдилар...

Қадрия жим бўлиб, ўйга чўмди. Афтидан у хотира-ҳикоясининг муҳим жойини унутиб қолдиргандек диққатини янаям жамлашга уринди ва овозини бояғиндан пича кўтариб давом этди:

— Ишонасанми, Фозил, онам ҳушдан кетган заҳоти қалдирғочлар равонни тарк этдилар, бир бирини қувиб, бири биридан ўзиб ҳовлида чуғурлашиб, безовта айланаверишди, ҳатто, равон деразасига қадар яқинлашиб учиб ўтаверишди ҳамки, лекин уларнинг бирортаси равонга йўламади.

Онам тезда ҳушларига келдилар. Жанжал катталашади деган хавотирда юрагимни чангалладим. Бироқ, онам «чурқ» этиб оғиз очмадилар. Кўзлари нурсиз, ранглари девор, ўзлари суратдек, беҳол-бемажол туриб қолдилар. Акам онамни ичкари хонага етакладилар — онам сўзсиз, қадамларини судраб акамга итоат қилдилар.

Бирдан уй ичимиз, ҳовли саҳни сув қуйгандек сукунат оғушига ботди.

Ичкаридан Умид акамнинг онамни юпатиш учун айтаётган гап-сўзлари узуқ-юлуқ эшитилди. Онамга шунақаям ачиниб, биласанми, Фозил... ҳе-еч кимга айтмагину, ўша топда дадам дунёда э-энг тошбағир инсондек туюлдилар... Шунда... ҳовлида, ток сўриси ёнида ер чизиб туриб қолган дадамга қарадим. Онамнинг ҳимояси учун дадамга бирор гап айтиб юбормоқчи бўлдим шекилли дадамнинг биз томон ўгирилишларини кутдим. Шунда, дадамнинг ток зангини сиқимлаб тутган қўлларига кўзим тушди. Зангни азбаройи қаттиқ сиқимладиларки, зангнинг қуриган пўсти уваланиб-ушаланиб ерга тўкилди... ва бирдан дадамга қаттиқ ачиниб, ичим ачишди...

Қадрияни ойдек чиройи неча бор қизариб, неча бор оқарди. Кўзи ёшланди. Ортиқ гапиролмади.

— Отангга ачиндингми? — уни қийин вазиятдан халос этиш ниятида сўради Фозилбек.

— Юрагим увишиб кетди!.. — деди Қадрия.

— Ҳозиргина дунёда э-энг бағри тош одам бўлиб туюлган эдилар-ку?

— ...

— Аввал ачиндинг, кейин яхши кўриб кетдингми?

— Иккаловларига ачиндим...

— Қандай қилиб? — сўради жилмайиб Фозилбек.

— Чунки, орада дадам ҳам, онам ҳам тушунмаётган, тушунсаларда, изоҳлаб бера олишмаётган нимадир бор эди...

— Қандай нимадир?.. Кейин топдингларми ўша нимадирни?

— Менгина эмас, оила аъзоларимиз — ҳаммамиз иқрор бўладиган ҳодиса юз берди.

— Қандай ҳодиса?!.

— Уч ой ўтар-ўтмас Зулфия опам оиласи бузилиб, уйимизга қайтиб келди...

Тарих ва тақдир

Убайдулла УВАТОВ

АБОМУСЛИМ — ОЛТИ МАШҲУР МУҲАДДИСДАН БИРИ

Маълумки, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳадисларини тўплаш, уларни тартибга солиб, қимматли асарлар яратишда Мовароуннаҳр ва Хуросон олимларининг ҳиссалари беқиёс катта бўлган. Чунончи, ҳадис илмида бу заминнинг фарзандлари — олти машҳур муҳаддис яратиб кетган асарлар (бу асарлар Ислом дунёсида «Кутуби ситта» («Олти китоб») ёки «Сиҳаҳ ситта» («Олти саҳиҳ китоб») номи билан аталади) шоҳ асарлар ҳисобланади.

Буюк ватандошимиз, аллома Имом ал-Бухорийнинг тўрт жилддан иборат «Саҳиҳ ал-Бухорий» асари («ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» деб ҳам юритилади) бутун мусулмон оламида ҳақли равишда Қуръони Каримдан кейинги иккинчи муқаддас манба саналади. Имом ал-Бухорийнинг замондоши Муслим ибн ал-Ҳажжожнинг қаламига мансуб ҳадислар тўплами ҳам «ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» ёки «Саҳиҳ Муслим» деб аталиб, энг ишончли манбалардан ҳисобланади. Буюк Муслим ибн ал-Ҳажжож ва унинг қимматли асари кўпчиликка маълум эмас. Арабшунос олим, филология фанлари номзоди Убайдулла Уватов ана шуларни ҳисобга олиб, яқинда «Муслим ибн ал-Ҳажжож» номли рисола яратди. Унда буюк муҳаддис Муслим ибн ал-Ҳажжож ва унинг шоҳ асари «Саҳиҳ Муслим» ҳақида муфассал маълумотлар берилган. Бу маълумотлар асосан ўрта аср араб манбаларидан ва сурияликолим Маҳмуд Фохурийнинг 1979 йилда чоп этилган «Ал-Имом Муслим ибн ал-Ҳажжож» рисоласидан олинган.

Ушбу китоб А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти томонидан 30000 нусхада чоп этилган. Унга Амир Файзулла муҳаррирлик қилган, мусаввир Темур Саъдулла безак берган. Қуйида ушбу китобдан айрим парчаларни эътиборингизга ҳавола этамиз.

ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ ВА ИМОМ МУСЛИМ

Манбаларда келтирилишича, Муслим ибн ал-Ҳажжож билан Имом ал-Бухорий ўртасида яқин алоқалар бўлиб, у Имом ал-Бухорийдан кўп сабоқлар олган. Эҳтимол, уларнинг дастлабки учрашуви 250 ҳижрий йилда, Имом ал-Бухорий Нишопурга келиб ҳадис илмидан сабоқ бера бошлаганда юз берган. Бу пайтда Имом Муслим қирқ ёшдан ошган бўлиб, балки бу икки буюк муҳаддиснинг учрашувлари олдинроқ, яъни Имом Муслим бошқа мусулмон юртларини зиёрат қилган вақтида юз берган бўлиши ҳам мумкин. Ҳар ҳолда ёзма манбаларда келтирилган баъзи маълумотларда бу икки буюк зот олдиндан таниш бўлганлигига ишорат қилинади. Жумладан, таниқли олим Яъқуб ал-Ҳофизнинг «Муслим ибн ал-Ҳажжожнинг Имом ал-Бухорий ҳузурида бамисоли ўқувчи боладек одоб сақлаб ўтирганини кўрганман», деб ёзиши ҳам улар олдиндан таниш бўлганлигини билдиради.

Муслим ибн ал-Ҳажжожнинг Имом ал-Бухорийга нисбатан муҳаббати чексиз бўлиб, унга ғоят даражада иззат-икром ва эҳтиром кўрсатади. Бир куни Имом ал-Бухорийнинг ҳузурига келиб, унинг юзу кўзларидан ўпиб: «Эй устодларнинг устоди, муҳаддисларнинг саййиди, иллатли (ноқис) ҳадисларнинг табиби! Менга оёқларингизни ўпишга рухсат қилинг», деб мурожаат қилди. Имом ал-Бухорий Нишопурда турган вақтида ундан бир қадам ҳам ажралмади, эртаю кеч унинг ёнида бўлди. Нишопур аҳли ўртасида буюк даҳо соҳиби бўлмиш Имом ал-Бухорийнинг обрў-эътибори ошиб, шуҳрати ҳар тарафга ёйилган, катта-кичик унинг ёнига ошиқар эди. Имом ал-Бухорийга нисбатан бу даражадаги эътиборнинг ошиши охир-оқибатда бошқа уламонинг ҳасадига сабаб бўлди. Айниқса, Нишопурнинг муҳаддиси Муҳаммад ибн Яҳъя аз-Зуҳлий (у 258/871 йилда вафот этган) бу борада ғоят беандишалик кўрсатди. Чунончи, илм толиблари унинг йиғинлар (сабоқлар)ига бормай, ҳаммалари Имом ал-Бухорий сабоқларига бора бошлаганларида у Имом ал-Бухорий ҳақида турли-туман игволар, бўҳтонларни тарқатиб, ҳар қандай йўллар билан уни обрўсизлантиришга уринди. Мана шундай мураккаб вазиятда Муслим ибн ал-Ҳажжож алломага нисбатан ғоятда вафодорлик ва садоқатлик туйғуларини билдириб, унга таҳсину мақтовларга лойиқ иш тутди. У ҳеч бир иккиланмасдан Имом ал-Бухорийни ҳимоя қилиб, унинг ёнини олди ва кунлардан бир куни «Устоз, фақат ҳасадгўйлар Сизни кўра олмайди, мен шоҳидлик бераманки, Сиздек буюк зот бу дунёда йўқ», деб хитоб қилди.

Шуларга қарамасдан аз-Зуҳлий ёлғон-яшиқ ташвиқотлари билан кўпчиликни Имом ал-Бухорий сабоқларидан чалғитиб, ўз ҳузурига келтиришга муваффақ бўлди. Лекин Муслим ибн ал-Ҳажжож Имом ал-Бухорийдан ажралмай, доим унинг тарафида бўлди. Натижада бу ҳол унинг билан аз-Зуҳлий ўртасида кучли адоват пайдо бўлишига сабаб бўлди. Вазият шу даражага етдики, Муслим ибн ал-Ҳажжож унинг ҳузурига бориш у ёқда турсин, балки ундан олган сабоқларини жамлаб, ҳаммолдан Муҳаммад ибн Яҳъя аз-Зуҳлийнинг уйига қайтариб юборди. Бунинг маъноси шу эдики, улар ўртасидаги адоват ҳаддан ортиб, алоқалари батамом узилганди. Булар ҳаммаси Муслим ибн ал-Ҳажжожнинг устози Имом ал-Бухорийга ҳурмати ва садоқати беқиёс даражада катта бўлганлигидан далолатдир.

ИМОМ МУСЛИМНИНГ АСАРЛАРИ

Имом Муслим кўпдан-кўп асарлар яратган бўлиб, унинг аксарияти ҳадис илмига бағишланган. Улардан баъзиларининг фақат номларигина бизга маълум, холос. Олимнинг қуйидаги асарлари бизгача етиб келган:

1. «Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ». Шубҳасиз, бу Имом Муслимнинг йирик ва муътабар, шоҳ асари ҳисобланади. Бу асар ҳақида кейинроқ тўхталамиз.

2. «Ал-мунфаридат ва-л-ваҳдон» (Алоҳидалар ва яккалар).

Ушбу асар пайғамбар алайҳиссалом ҳақидаги ҳадислардан битта ровий айтганлари ҳақида. 1323 ҳижрий йилда Ҳайдарободда босилган бўлиб, 34 саҳифадан иборат. Бу китоб билан бирга Имом ал-Бухорийнинг «Аз-Зуафо ус-сағийр» ва Имом ал-Насоийнинг «Аз-Зуафо ва-л-матруқийн» деган асарлари ҳам чоп этилган.

3. «Китоб ал кун ова-л-асмо» (Кунялар ва исмлар ҳақида китоб). Ушбу китоб, номидан ҳам кўриниб турганидек, кунялари билан машҳур бўлган ҳадис ровийлари ва исмлари билан машҳур бўлган ровийларнинг кунялари ҳақидаги китобдир. Илмий нуқтаи назардан қараладиган бўлса, бу ҳол жуда муҳимдир, чунончи ровий бир жойда исми билан зикр қилиниб, иккинчи жойда куняси ёки лақаби билан аталган бўлса, уни кўпчилик икки киши деб тушуниши мумкин. Мана шу тарздаги чалкашликларга барҳам бериш учун Имом Муслимнинг ушбу китоби беқиёс даражада қимматлидир.

Ушбу асарнинг ҳижрий бешинчи асрда кўчирилган қимматли бир қўлёзмаси Дамашқдаги ал-Зоҳирия кутубхонасида сақланади. Ушбу асар қўлёзмаларидан бир нусхаси Ҳиндистоннинг Ботина ва яна бир нусхаси эса Туркиянинг Али Шаҳийд кутубхонасида сақланади.

4. «Китоб ут-тамйиз» (ажратиш) фарқлаш (ҳақида китоб).

Ушбу асарнинг олтинчи ҳижрий асрда кўчирилган бир қўлёзма нусхаси Дамашқдаги Ал-Зоҳирия кутубхонасида бўлиб, охирида (ҳаммаси 15 варақдан иборат) бироз ноқис саҳифалари бор. Қўлёзманинг ташқи ғилофига «Имом Муслим «Китоб ут-тамйиз» китобининг биринчи қисми» деб ёзилишидан, бу қўлёзма мазкур асарнинг фақат бир қисми бўлиши керак.

5. «Рижол Урва ибн аз-Зубайр» («Урва ибн аз-Зубайр аъёнлари»). Ушбу асарнинг бир қўлёзма нусхаси Дамашқдаги аз-Зоҳирия кутубхонасида бўлиб, у 463 ҳижрий йилда ироқлик машҳур тарихчи ал-Хатиб ал-Бағдодий томонидан кўчирилган.

6. «Китоб ат-табақот» («Ровийларнинг табақалари ҳақида китоб»). Муслим ибн ал-Ҳажжожнинг бу асарида пайғамбар алайҳиссаломни кўрганлар ва ундан ривоят қилганлар ҳақида фикр юритилади. Асарнинг бир қўлёзма нусхаси Сарой (Туркия)даги Аҳмад ал-Солис кутубхонасида (N 624/26) бўлиб, у 628 ҳижрий йилда кўчирилган.

Булардан ташқари, Имом Муслимнинг яна бир қанча асарлари бўлиб, улар бизгача етиб келмаган ҳисобланади. «Ал-Афрод», «Афрод аш-шомиййин», «Ал-Акром», «Авҳом ал-муҳаддисийн», «Ал-Илал», «Китоб ат-таърих» ва бошқалар шулар жумласидандир.

Аввалроқ зикр этганимиздек, Муслим ибн ал-Ҳажжож бутун умри давомида илм талабида ўз даврининг кўплаб олимлари билан мулоқотда бўлди. Айниқса, унинг билан аллома Имом ал-Бухорий ўртасида дўстона, самимий алоқалар ўрнатилган эди. Муслим ибн ал-Ҳажжож учун Имом ал-Бухорийдан буюк, юқори мартабали, обрў-эътиборли аллома дунёда йўқ эди. У ўз умрининг охиригача илмини оширди, ижодини тўхтатмади, илм йўлида турли шаҳарларда бўлди.

КЎНГИЛ ШИКАСТАДИР

Турсун Али, Ёлғизим. «Ёзувчи» нашриёти, 1995 йил.

Одатда кўнгил оғриғини: ички ўртанишларни, ёлғизликни, соғинчни, армонларни шеър қиладилар.

Кўнгилни оғритган нарсаларни эмас, кимсаларни қофия қиладилар. (Сурхондарё шевасида ушбу феъл киноя қилмоқ, бахслашмоқ, сўз билан «чимчилаб» олмоқ каби сўз ўйини маъносида айтилади.)

Нега нарсаларни эмас?! Бўлмаса нега шоир ёр васлига ета олмаганлиги боис ваъда бериб келмаган ёрни эмас, йўлни, тунни, боду сабони, ою юлдузларни қоралайди?! Ёрнинг ўзини эмас, ўша нарсаларни шеърга солади?!

Ахир нарсалар ва ҳайвонлар инсоннинг кўнглини оғрита олмайдилар-ку? Инсон улардан хафа бўлмайди-ку?

Ҳаётий мантиқда шундай, бадиий мантиқда эса аксинча.

Шоир кўнгил шикасталигини ўзи орқали эмас, бошқа нарсалар орқали билдиради:

Умрим боғларига қўнган қора тун,
Унинг тепасида ҳатто юлдуз йўқ.
Боғларни оралаб юрмасанг бу кун
Менинг ҳаётимда кун йўқ, кундуз йўқ.

Қаҳрамоннинг кўнгли шикаста, юраги хаста.

Шеърлардаги «Мажруҳ турна», «Қабрдаги майсалар», кузги далалар, дарахтлар, япроқлар, шамоллар мана шу шикасталик ва хасталикни англатади.

Яна оёғинг синдими,
Қадрдон турна,
Наҳот сенга етди
Фалокатнинг қонли қўллари?

Чўлоқ турна... Унинг аҳволига ачинамиз. Безабон жонивор тортаётган уқубат юрагимизни ўртайди. Энди унинг аҳволи не кечар экан? Қушларнинг одамларникидай касалхоналари бўлмаса...

Йўқ, турнанинг эмас, одамнинг оёғи синган. Оёғи синган одам ўзини мажруҳ турнага ўхшатаяпти:

Эртага соғайиб кетар оёғим,
Тортилиб қолади йўллар таноби...
...Эртага соғайиб кетар оёғим,
Пойимда қолади ҳатто қушлар ҳам...

Киши танасидаги жароҳатлар тузалиб кетиши муқаррар. Аммо ўша жароҳатлар етказган азобу оғриқлар хотирада сақланиб қолади. Эслаган одамнинг юраги увушади:

Ўша машъум кун,
Ўша манҳус кун,
Ўша қўли қон кун
Ўлим шабадаси эсди бошим узра.
Бироқ...
Унинг ўзи
Оёғимга урилиб ўлди.
Афсус,
Менинг эса
Жасадни кўтаришга етмади ҳолим.

Ҳеч кимнинг кўнгли хеч қачон ўксимасин. Ҳамманинг беш мучаси соғ бўлсин. Одамларга балою офат доримасин.

Рустам МУСУРМОН

Жума ўгитлари

Зайниддин МУҲАММАД ҒАЗЗОЛИЙ

ОБРЎ ВА ҲАШАМАТНИНГ ТАРИҚАЛАРИ

«Кимиёи саодат»дан

Билғилки, жоҳ ва ҳашамат ҳам молга ўхшашдур. Чунончи, молнинг ҳаммаси мазмум (ёмон) эрмас. Агар миқдори кифоятга қаноат қилса (бу) эсди охират жумласидин ва мундин зиёдига кўнгил боғлаш, дунёга фирифта бўлмоқ (алданмоқ) — охират йўлига хилофдир. Мунга ўхшаш, жоҳ ва ҳашаматки, ҳар киши қаттиғ ва йирик ҳожатни раво қилмоқ учун хизматкорга, олимлар маслаҳатига, рафиқ ва мушфиқ одамларга ва золимлар зулмидан эмин бўлмоқ учун қудрат ва салтанатта ҳожати бордур. Бас, жоҳ ва ҳашаматни ҳам миқдори кифоят (бўлгудай) талаб қилмоқ мубоҳ(рухсат этилган)дур.

Ва лекин жоҳ ва ҳашаматни тўрт тариқа талаб қилгали бўлур. Бу тўртдин икки тариқа ҳаромдур. Ва икки тариқа мубоҳ(ҳалол)дур.

Аммо ул тариқаи ҳаромдин бири булким, ўзини зоҳид ва обид билдирмакка изҳори ибодат қилиб, ҳукмдорлик талаб қилмоқ ҳаромдур. Бу риёдур, чунки ибодатни холис худои таоло учун қилғай (эрди). Яна бири улки, магар талбис (шайтонлик) қилгай, андоғким, ўзини халқга бир ҳомий сифатида англаттайким, воқеада (аслида) бу сифат бўлмағай. Масалан, ўзи саййид бўлмағай, «Мен саййид», дегай. Ва ё олим ва зоҳид бўлмай, «Мен олим ва зоҳид» дегай. Бас, бу тариқа жоҳ ва ҳашамат талаб қилмоқ ҳам ҳаромдур.

Аммо аввалги тариқаким, мубоҳ эрди, магар аввалги (зоҳидлик ва обидлик) талабин қилмағай.

Яна бири улки, ўз айбини яширгайки, агар фосиқ ва бошқа маъсиятини яширса, улуғлар назарида эътимодга ёр (бўлур). Баширтики, ўзини халққа (дўст) ҳисобламоқ андишаси бўлмаса, бу нав жоҳ талаб қилмоққа рухсат берибдурлар.

Фасл. ЖОҲ (МАНСАБ) ВА ҲАШАМАТ ДЎСТЛИҒИ БАЁНИДА

Билғилки, жоҳ ва ҳашамат дўстлиғи кўнгилда ғолиб бўлса, дилга беморлиғ ғолиб бўлгонидурки. (одам) анга иложни қабул қилур маҳалида иложини қилғай. Агар суҳулат (енгиллик) қилса риё ва нифоқ, ёлғончилик ва макр, талбислик (шайтонлик) ва адоват ва мунокаша (жанжалкашлик) иллатлари қарор топарки, булардан ҳар бири муҳликдур (дилни ҳалок этгувчидур)ким, сўнг иложини қилмоқ мушкулдур.

Киши мол ва жоҳдин миқдори ҳожатта қаноат қилубдур, жоҳ (мансаб) ва молни дўст тутгани эрмас, балки дин ва дунёси фароғатини дўст тутқонидур. Ва кишиғаким, мол ва жоҳ дўстлиғи ғолиб бўлур, ҳамият ва андишаси, халқнинг назарида яхши кўринишда ва жоҳу мол зиёда қилишда бўлса, бу — беморлиғ (дўзахга) маркаб (улов) бўлгонидуркким, анинг иложи илм ва амал (қилиш)дур.

Аммо, илми улдурким, жоҳу молнинг дўстлиғи бу дунёда (инсонни) офатларға ноил қилғай. Аммо, жоҳ ва ҳашаматнинг дунёдаги офати улки, толиби мол ва жоҳ ҳамиша ранжу мазаллатдадурким, агар жоҳ (обрў, мансаб) ҳосил бўлмаса, хорлиқға қолур. Ва агар жод ҳосил бўлса, душманлари қасдиға ва ҳосидлар ҳасадига ғирифтор бўлуркким, уларнинг макр ва адоватидан эмин (омонда) бўлолмас. Магар мағлуб бўлса хорлиқ тортар ва мағлуб бўлмаса ҳам жоҳ (амал, мансаб)нинг баҳоси йўқдуркким, бу олам хайри ва шарри (ёмонликлари) дарёнинг мавжи мисллик бесабабдур.

Бас, толиби жоҳ дунё ва охиратда ранж ва уқубатдадуркими, кишиким, соҳиби басиратдур (қалб кўзи очиқдур), анга маълумдурки, агар рўйи замин то мағрибдан машриқгача, анинг тахти тасарруфида бўлиб, тамоми халқлар анга мутеъ ва банди бўлса ҳам шод булмас. Охири ўлмаги бирла азоб ва уқубатдин ўзга ҳосил топмас. Аммо, бу (миллатдан қутулишнинг) иложи ва амали иккидур. Бири улки, агар молу жоҳ юз келтирса (кулиб боқса) анинггдин қочгай. Ва киши танимайдурғон ерга кеттгайким; агар бу диёрда булса халқнинг таъна ва маломати ва нифоқи (жанжали) ранжидин халос топмас.

Фасл. ХАЛҚНИНГ ЯХШИ ВА ЁМОН ДЕМАҒИНИ (ШОН-ШУҲРАТНИ) ДУШМАН ТУТМАК БАЁНИДА

Билғимки, аксар халқ (кўпчилик одамлар) ўзини мадҳ ва ситойиш (ҳурмат, эъзоз) қилдурмоққа харисдур (очкўздур). Ва ҳамиша ном чиқармоқ талабида бўлур, агарчандики, шариат хилофига бўлса ҳам.

Бас, бу ҳалол ҳам дилнинг беморлиғи аломатидурки иложи (давоси) маълум эрмас. Билғилки, мадҳ ва ситойиш лазизлиги (қулоққа ёқимли эканлиги)нинг сабаби тўртдур. Аввал буни айтиб эрдимки, одам ўз камолини дуруст тутса, нуқсонини душман тутса, ситойиш (мақтов) эшитмоғи камол топғанининг далилидурки, ўзининг камолида шак (шубҳа) бўлса, яна бировнинг ситойиши анинг шубҳасини йўқ қилур, бу важдин (одам дилига) хушнудлик ва лаззат ҳосил бўлур. Вақтики, (мақтов эшитаётган одам) мазаммат (танқид, ёмонлаш)ни англаса, ўзининг нуқсонидин огоҳ бўлиб, дили оғрийди. Иккинчи сабаб улки, ҳар ким агар ситойиш қилғувчиси азиз ва мукаррам киши бўлса, анинг ситойиши лазизроқ эшитилур. Учинчи сабаб улки, қилғон ситойишидин халқнинг кўнгли анга мойил ва сайд бўлғонига ишорат бўлса ва халқ орасида ситойиш қилса ҳаммадин лазизроқдур. Тўртинчи сабаб, ўзининг қаҳри ва ғазаби етган киши (ундан озор топган киши) ситойиш қилса, агар ўзига хуш келмаса ҳам, у кишини англашга ҳаракат қилур.

(Шон-шуҳратта ўчликнинг) аввалги иложи буки, ўзингни комил ва оқил билмағайсан. Ва киши (бошқалар мақтаб) парҳизкор деганидин шод бўлмағайсен. Андиша қилғилки, бу сифатларки, Ҳақ-таоло сенга берибдур, халқнинг яхши деганидан зиёда бўлмас ва ёмон деганидин кам бўлмас. Бас, оқил киши шод ва ранжур бўлур нарсалар оқибатини мулоҳаза қилғай. Кишиким, ўлмак олдида бўлса, маълум эрмаски, жойи дўзах бўлғай ё беҳишт. Бу ҳолдаги киши яна бировнинг яхши ва ёмон демоғидин шод бўлмоғи камоли ҳамоқат (қабиҳлик)дур. Агар киши сени мазаммат қилса (ёмонласа), анга хафа бўлмоқ ва ани душман тутмоқ жаҳолатдиндуркким, агар рост айтган бўлса, фаришталар насиҳат қилибдур, агар ёлғон айтган бўлса, шайтон (сўзига кирган)дуркким, азобини қиёмат куни тортар, бу оламда сенга (мақтовнинг) ҳеч фойдаси йўқдур.

Фасл(ОБИДЛИК ДАРАЖАЛАРИ).

Билғилки, халойиқ мақтаганидин шод бўлиб, ёмонлаганидин хафа бўлмоқда тўрт даража бордур.

Аввалги даража оммаи халқдуркким, мақтов эшитса шод бўлиб, шукр қилур. Ва мазаммат (танқид) қилғонларни душман тутиб, ўч олишга қасд қилур. Бу ҳамма даражаларнинг ёмонроғидур.

Иккинчи даража — порсоларки, мақтов эшитса шод бўлмас, мазаммат қилғондин аламнок бўлмас, (улар) ҳар икки тоифани баробар тутарлар. Ва лекин ботинларида бирини дўст, бирини душман тутарлар. Аммо, мукофотига (чора кўришга) машғул бўлмаслар. Ва бу даража (аҳли) кўброқдур.

Учинчи муттақийлар даражасидуркким, зоҳир ва ботинларида ҳар иккини (мақтаганларни ва танқид қилганларни) баробар кўрурлар, ситойиш (мақтов)дин шод ва мазаммат (танқид)дин дилгир бўлмаслар. Ва бу улуғ даражадуркким, ҳар киши муяссар бўлмас.

Гуруҳи обидлар гумон қилибдурларки, биз бу даражага етибдурмиз, деб. Хато қилибдурлар. Бас, бу даражага етканнинг нишонаси (аломати) улдуркким, агар мазаммат қилғувчи бир ерда ўлтурса, кўнглида шунинг суҳбатини мақтов айтувчилар суҳбатидин оғир билмағай. Агар бир ишда ёрий (дўстлик, хайрихоҳлик) талаб қилса, анга ёрий бермакни ситойиш қилувчига ёрий бермакдин қийин билмагай. Агар зиёратига камроқ келса, ани кўриш истаги мақтовчини кўриш истагидан кам бўлмағай. Ва агар ўлса анинг андуҳ ва мусибати мақтов айтганнинг ғам ва мусибатидин кам бўлмағай. Бас, обидлардин аксари мазаммат қилғувчини душман тутар ва айтуркким, муни душман тутмагим фосиқлиғи жиҳатидан ва ё дини (иймони) сустлиғи жиҳатидан деб қавл (сўз) қилур. Бу айни талбис ва шайтанатдур. Обидким, жоҳилдур, бу дақиқатлар (нозикликлар)ни билмағай, тоат ва ибодат қилмоқда тортган ранжини зоил (йўқ) қилур.

Тўртинчи — сиддиқлар даражасики, ўзини мақтовчиларни душман тутур ва мазаммат қилғувчиларни дўст тутурларки, мунингдин уч фойда топибдурлар. Аввалги фойда: ўз айбларидин огоҳ бўлурлар. Иккинчи фойда: мазаммат қилувчилар ўз яхши амалини бу кишига туҳфа қилган бўлур. Учинчи фойда улки: ўз айбларини билиб, айб ва риёдин халосликни талаб қилур.

Агар киши ҳамма умрида жаҳд қилса, ситойиш ва мадҳ қилғувчи бирла мазаммат қилғувчини кўнглини баравар тутмоқ мушкулдур.

Нашрга тайёрловчилар:

Маҳкам МАҲМУД,
Абдуллоҳ УМАРЗОДА

Доимий ҳамроҳ

«БИР ХИЁНАТ ФОЖИАСИ»

Янги китоб доимо янги қувонч келтиради. Чунки унда янги одамларни учратасиз. Уларнинг баъзилари сиз ҳар куни саломлашиб юрган ошна-биродарларингизга ўхшаб кетса, баъзилари тамом янги, сиз ҳали учратмаган кимсалар. Умуман танишув, ҳаётда янги бир одам билан учрашув кишини нимаси билан дир бойитади...

Тўлқин «Бир хиёнат фожиаси» китобидан ўрин олган ҳикоя ва қатраларида янги ташбеҳлар, янги мушоҳадалар, қиёфалар ва умуман сўнгий хулосалар ясашга ортиқ чиранмайди. У ўзи кўрган, ўзи таниган ёхуд эшитган воқеалардан ҳаёт мантиқини қидиради.

Китоб бир неча туркумга бўлинган. «Дилда ишонч, яшайди» умумий сарлавҳа билан «Бир кунлик ишонч», «Овчи ҳукми», «Янги йил оқшомида», «Отадан қолган бойлик», «Тилак бобо», «Қовжираган лола», «Полвон севгиси», «Болалар», «Она-она-да», «Дутор» каби ҳикоялар, «Дунёда яхшилар кўп» деб аталган бўлимда нақл ва ривоятлар, алам ва кулгилар уйғотувчи ҳангомалар сараланган. Шунингдек. «Янги латифалар» бўлимида қисқа-қисқа ҳаётий воқеалар жамланган бўлса, «Адиблар ҳаётидан ҳангомалар»да шоир ва адиблар ҳаётида бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалар йиғилган...

Адиб китоб бошида:

Айтгим бор сизларга бир ширин калом,
Ширин суҳбатимиз этар кўп давом.
Ҳар бир учрашувдан беҳад завқ олиб.
Барчага йўллайман соғинчли салом!

деган бўлса, китоб ниҳоясида:

Дуч келса хиёнат, қўлини қайтар,
Сен иффат боғида мангу қил сайр.
Ўқувчим, мен сени қучиб, бахт тилаб,
Яна учрашгунча дегайман, Хайр!

деб назм-наво этади. Китобни ўқиб чиққан китобхон, муаллиф айтганидай «ширин суҳбатга» киришади ва яна ушбу адиб китоблари билан учрашишни орзиқиб кутади, деб умид қиламиз.

САЙЁР

«БИР ЎПИЧНИНГ БАҲОСИ» ҚАНЧА?

Наҳот ўпичнинг ҳам баҳоси бўлса! Ахир, бир ўпич остида бутун бошли инсон — қиз ва йигит ёки аёл ва эркак тақдири туради. Бир умр севганига етолмай — бир бўса ололмай ўтганлар бор. Шундай экан, бусанинг баҳоси йўқ, у бебаҳодир. Тўғри, ғаразли мақсадни кўзлаган бўсалар ҳам бўлади... Ё бозор муносабатларига ўтаётган ҳозирги пайтимизда бўсага ҳам баҳо қўйиладиган бўлдимикан?!

Севимли ёзувчимиз Саид Аҳмаднинг «Бир ўпичнинг баҳоси» (Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 1995 йил) китобини варақлаганимда шундай хаёллар туғилди. Автобусдаёқ ўқишни бошладим. Ўзиям китобдаги биринчи ҳикоя «Бир ўпичнинг баҳоси» экан. Ҳикоя қаҳрамони Сотволди дадаси Тўлаганнинг магазинчи хотин Суйдихонни ўпиб турганида, демак жиноят устида кўриб қолади. Сотволди ойимга айтиб бераман, деб чўчитади, дадаси ялиниб мотор-ли велосипед, чўнтакда олиб юрадиган масофали телефон олиб беради, бола Суйдихоннинг ҳузурига бориб, эрингизга бўлган воқеани айтиб бераман, деб ундан фотоаппарат, видеокамера, рангли телевизор, электрон соат ундиради. Суйдихонни тафтишчилар босади, у 38 минг сўм қарз бўлиб, бор-будини сотиб, зўрға қутилиб кетади.

Сотволди ундирган нарсаларнинг бирортаси менда йўқ эди, мен ҳам Сотволдининг усулини қўллайман, деб ҳовлиқиб қолдим. Бир вақт бундай ўзимга келиб, ўйлаб кўрсам, ота-онамнинг оламдан ўтиб кетганига анча йиллар бўлиб кетган. Демак, менга бу ҳикоядан фойда йўқ экан. Кейин бир-биридан қизиқ, бир-биридан зўр бошқа ҳикояларни ўқиб кетдим. Бир бўсанинг баҳосини ҳам, бутун дунёни ҳам унутиб ҳаш-паш дегунча 97-бетга келибман. Шу бетдан «Товуқ тилини биладиган одам» ҳикоясини ўқий бошладим. Ўн қатор ўқиб, орқа варақка ўтишимни биламан, ҳикоянинг давоми йўқ —97-бетдан кейин бирдан 194-бет келади. Роса қидирдим. Хайрият, икки бетдан сўнг 100 бет бошланди, ҳикоянинг охири шу ерда экан!

Ие, ўртаси қани? Қоронғи уйда қора кийгизда қора мунчоқ қидиргандек овворaю сарсон бўлдим! Ке, қўй, товуқнинг тилини билмасанг, билмабсан-да. Кўп қаватли уйда товуқ боқмасанг, деб «Бир сиқим хандон писта» ҳикоясини ўқий бошладим. Саид Аҳмад ака хўп топиб ёзади-да, деб роҳат қилиб ўқиб турсам, бу ҳикоя ҳам узилди-қолди. Ўзимнинг синчковлигим ва сабримга қойил қолдим: роппа-роса 96-бетдан кейин ҳикоянинг тўла матнини топиб олдим.

Адабиёт тарихида бир сарлавҳа остида иккита, ундан кўп асар ёзганлар бор. Фақат улар1,2,3 ра-

қамларини қўйиб қўяр эди. Саид Аҳмад ака ҳам шу анъана бўйича «Масали гурба» деган сарлавҳада иккита ҳикоя ёзибдилар-да, деб ўйладим. Йўқ, ундай эмас экан, 97-бетдан сўнг ўша ҳикоя айнан такрорланибди. Нега бундай қилди экан, деб роса бошим қотди.

Охири топдим. Нашриётдаги муҳаррир «Хотинбоз чумчуқ» ҳикоясини ёшлар ўқиб бузилиб кетмасин деган бўлса керак, уни олиб ташлаб шу «Масали гурба»ни жойлаштирган-қўйган экан. Тўғри, 104-бетда «Хотинбоз чумчуқ»нинг давоми берилган, аммо бу бир бетда уят жойи йўқ.

194-бетдаги ҳикоянинг бошланиши йўқ. «Йўғон тепа» ҳикоясининг давомини топиш мен тугул Шерлок Холмснинг ҳам қўлидан келмаса керак.

Саид Аҳмад ака нашриёт ходимларининг «ҳушёр»лигини олдиндан сезгандек, ҳикояларининг охирига «Тамом, давоми йўқ» деб ёзиб қўйибди. Қойилман! Ёзувчининг бу адабий усулидан нашриётчилар ўз манфаатлари учун фойдаланишибди: мундарижада «Томоша» ҳикоясидан кейин «Тамом, давоми йўқ. 127-бет», деб ёзилган, китобда 127-бет умуман йўқ, аммо 129-бетнинг охирида қавс ичида «Тамом, давоми йўқ», деган жумла бор, шу ёзувдан сўнг «Юк» ҳикояси бошланиши керак. Бироқ китобдан бу ҳикоянинг бошини ҳам, сарлавҳасини ҳам тополмайсиз!

Мундарижада кўрсатилган «Катайса», «Туйнук», «Ариза», «Шер», «Гугурт», «Пайпоқ», «Томоша» ҳикояларини роса қидирдим, тополмадим. Эҳтимол, бу ичак узди асарлар бўлса керакки, муҳаррир уларни алоҳида китобча қилиб, ёйма бозорда сотиб юборгандир. Аттанг, бозорни айлангани вақтим бўлмади-да!

«Экология ва биз» ҳикояси китобнинг бошида тўла берилган ва 96-бетдан сўнг яна айнан такрорланган. Ўзимча, бунинг сабабини ҳам топдим. Ахир, экология энг долзарб масала-ку! Шунинг учун муҳаррир бир ҳикояни икки бор берган экан. Қойил! Муҳаррир «Турмуш чорраҳаларида» ҳикоясини ҳам икки жойда бермоқчи бўлган, лекин олти қаторини тергач, мавзунинг долзарб эмаслигини ўйлаб қолган шекилли, бу фикрдан қайтган-да, давомини 97-бетга ўтказиб юборган. Ёзувчи «Гувала» ҳикоясининг остига «ҳазил» деб қўйибди. Муҳаррир эса ҳазил мана бундақа бўлади, деган маънода бир ярим бетдан кейин ҳикояни шартта узган. «Музей» (121-бет) ҳикоясининг ҳам давомини қидириб ўтирганча шаҳардаги музейларнинг бирига борамаn-қўяман, деган қарорга келдим. 121-бетдан кейин келган 218, 219 ва ундан кейинги 124 (?) 125-бетлардаги матнларнинг қайси ҳикояларга алоқадорлигини қидиришга ҳафсалам қолмади. 215-бетдан сўнг 222-223-бетлар келадики... бефойда ишга қўл уриб миямнинг ачигани қолди!..

«Бир ўпичнинг баҳоси»га келсак, китоб менга Суйдихону Сотволдилар «савдоси»дан арзонга тушди — 48 сўм холос! Сўнгги сўз: нашриётчилар китобхонларнинг юзига оёқ қўяр экан, майли, аммо Саид Аҳмаддек атоқли адибимизга қалтис ҳазил қилишгани қандай журъат этишди экан?!

Салоҳиддин МАМАЖОНОВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги жамоаси «Ўзмаданийқурилиш» Республика ихтисослаштирилган бирлашмаси қошидаги Қурилиш-таъмирлаш мажмуи бошқармаси бошлиғи **Ҳайитбой ҒАНИЕВ** вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзолари ва қариндошларига чуқур таъзия изҳор қилади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91

* * *

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ, Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

Навбатчи муҳаррир —Абдунаби ҲАЙДАРОВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0389. Ҳажми — 2 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. Л 2 3 4 5 6